

АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ

Довідковий бюлетень

ЗМІСТ

Випуск V, 2017 р.

*Рекомендовано вченою радою
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
(протокол № 6 від 24.04.2017 р.)*

Засновник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Заснований у 2015 р.
Видається двічі на рік

Головний редактор

Л. Д. Березівська,
д-р пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Редакційна колегія:

О. В. Воскобойнікова-Гузєва, д-р наук із соц.
комунікацій, ст. наук. співробітник, завідувач
кафедри бібліотекознавства та інформології
Інституту журналістики Київського університету
імені Бориса Грінченка,
С. М. Зозуля, канд. іст. наук, заступник директора з
наукової роботи ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського (*заступник головного
редактора*),

А. В. Селецький, канд. іст. наук, ст. наук.
співробітник, завідувач відділу наукової
реферативної та аналітичної інформації у сфері
освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
(*відповідальний за випуск*),

Л. І. Самчук, завідувач відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Годецька Т. І.

Пошуки шляхів розбудови середньої освіти в
Україні: виклики сьогодення (*за матеріалами
ЗМІ*).....2

Деміда Є. Ф.

Розвиток вищої освіти в умовах інтеграції України
в європейський освітній простір (*рекомендаційний
бібліографічний список*)22

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА

Селецький А. В.

Проблеми та перспективи сучасного розвитку
професійної освіти і навчання в Україні
(*аналітичний огляд*)45

Вербова В. В.

Національно-патріотичне виховання молодших
школярів (*рекомендаційний бібліографічний
список*)62

ПСИХОЛОГІЧНА НАУКА

Агалець І. О.

Психолого-педагогічна підтримка
старшокласників у професійному самовизначенні
(*реферативний огляд*)72

Адреса редакції:

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060, Україна
тел. (044)467-22-14, тел./факс (044)440-35-48.

E-mail: dnpb@i.ua; <http://dnpb.gov.ua/ua/>

©Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, 2017

ПОШУКИ ШЛЯХІВ РОЗБУДОВИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ (за матеріалами ЗМІ)



Упорядник

Годецька Т. І., завідувач сектору аналітичної інформації відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Моніторинг ЗМІ стосовно показників якості освіти показав, що рівень знань випускників 2016 року є дуже низьким і покращень порівняно з попереднім роком немає. Про це свідчать результати ЗНО з математики, історії, англійської мови, української мови та літератури [15]. Учителі й батьки вважають, що сучасна програма навчання надто перевантажує психологічне напруження учнів, призводить до того, що діти не сприймають навчальний матеріал, а отже, не розуміють змісту, унаслідок чого й погіршується їх як моральний, так і фізичний стан [16]. У результаті складно уявити, щоб діти з радістю йшли до школи та поверталися додому в гарному настрої [6].

У статті «Нова школа. Простір освітніх можливостей», опублікованої в всеукраїнському науково-практичному журналі «Директор школи, ліцею, гімназії» (№ 4/5/6, 2016) проаналізовано позиції очільників освітянської галузі, міністрів освіти і науки в різні доленосні для країни часи. У сучасній школі, наголошує Л. Гриневич, дитина не набуває необхідної кількості компетентностей, потрібних для життя. Оскільки учень втрачає своє здоров'я, є потреба перебудови структури школи та зміни тривалості навчання, – робить висновок міністр освіти й науки. Реформа стосується кожного громадянина України і без підтримки усього суспільства вона не буде успішною й результативною. Гриневич упевнена, що об'єднавши зусилля усіх посадовців, освітян і батьків реформу буде втілено в життя [21, с. 6–13].

Національна академія педагогічних наук України, зауважив В. Кремень, підтримує позицію міністра щодо реформування освіти України, зокрема середньої. Проект сучасної освітньої реформи «Нова школа. Простір освітніх можливостей» (2016 р.) заслуговує подальшого обговорення та прийняття, оскільки повністю відповідає світовим тенденціям розвитку освіти та є надзвичайно актуальним. Документ створений у руслі нових цивілізаційних викликів, що стоять сьогодні перед сучасною людиною, а отже, і перед освітою [21, с. 14–16].

П. Таланчук закликає всіх посадовців, від яких певною мірою залежить подальший розвиток освітньо-виховної сфери, і всіх освітян об'єднати зусилля та здійснити справжні реформи, зупинивши імітацію змін в освіті. Настав час для радикальних кроків щодо світоглядного, матеріально-технічного й фінансового її забезпечення, а також зміни технології навчання [21, с. 17–19].

Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітньому процесі та управлінні закладами освіти й системою освіти має стати інструментом досягнення успіху нової української школи. Запровадження ІКТ в освітній галузі сприятиме переходу від одноразових проєктів до системного процесу, який охоплює всі види діяльності. ІКТ суттєво розширяють можливості педагога, оптимізують управлінські процеси, формуючи таким чином в учня важливі для нашого сторіччя технологічні компетентності [20, с. 8].

Формула нової школи складається з дев'яти ключових компонентів:

- 1) новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- 2) умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- 3) наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- 4) децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
- 5) педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- 6) орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- 7) нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;
- 8) справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти;
- 9) сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу.

У зв'язку з цим аналіз досвіду країн Європейського Союзу щодо впровадження реформ в освітніх системах, засвідчує про узгоджений підхід до трансформаційних процесів, що передбачає урахування вісьми ключових компетентностей учнів. В концептуальних засадах реформування середньої школи України зазначено 10 компетентностей [20, с. 11–12].

Ключові компетентності для нової української школи:

- 1) спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовами;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- 5) інформаційно-цифрова компетентність;
- 6) уміння вчитися впродовж життя;
- 7) соціальна та громадянська компетентності;
- 8) ініціативність і підприємливість;

9) обізнаність та самовираження усфері культури;

10) екологічна грамотність і здорове життя.

Соціальна та громадянська компетентності

Зазначені компетентності розкриваються наступними їх складовими: усіма формами поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміннями працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повагою до закону, дотриманням прав людини і підтримкою соціокультурного різноманіття.

У статті «Школа знань чи школа цінностей», опублікованої в газеті «Освіта України», № 3 від 30 січня 2017 р., висвітлено основні тези розмови міністра освіти й науки України Лілії Гриневич із кардиналом Любомиром Гузаром про майбутнє української освіти в ефірі Espresso TV. Розмову модерував журналіст Віталій Портников. В інтерв'ю Л. Гриневич наголошує на необхідності переходу до нової української школи. Традиційна нинішня школа транслює знання й перенасичує ними дітей. В умовах переобтяження інформацією ці знання нівелюються, адже життя надзвичайно швидко йде вперед і школа мусить бути місцем, куди діти приходять не лише за знаннями, а потребують набуття усебічних компетентностей, навичок. При цьому завдання батьків – залишитися авторитетом для дитини, оскільки атмосфера вдома, без сумніву, формує дитину з дуже раннього віку. Необхідно, щоб учителі навчилися надавати якісні педагогічні консультації, а батьки усвідомлювали свою постійну відповідальність за дітей і за взаємозв'язок зі школою [14, с. 13].

У статті «На крилах успіху до якості освіти», опублікованої в газеті «Освіта України», № 7 від 27 лютого 2017 р., наголошено на тому, що під час Всеукраїнського круглого столу «Розвиток початкової освіти: прогнози та їх експериментальне впровадження», який проходив в Інституті педагогіки НАПН України й київській спеціалізованій школі №316 під гаслом «Оновлюємо початкову освіту разом!» звучала думка, що відбивши в дітей жагу до навчання, навряд чи можна розраховувати на здорове майбутнє нації. Під час виступу директора Інституту педагогіки НАПН України О. Топузова було наголошено на тому, що в серпні 2016 року МОН України, Інститут педагогіки НАПН України розпочав всеукраїнський експеримент, мета якого – упорядкувати навчально-методичне забезпечення й забезпечити реалізацію концепції початкової освіти. Він акцентував увагу на аналітичному звіті НАПН України в галузі шкільної й, зокрема початкової освіти, де аналізувалися причини проблем у навчально-виховному процесі, навчати й виховувати дітей заважають перевантаження та неузгодженість між предметами. Експеримент розрахований на те, що в експериментальних (пілотних) школах протягом п'яти років апробуватимуться нові інтегровані програми для початкової школи, а педагоги цих пілотних закладів матимуть можливість вносити свої корективи та пропозиції, а також долучатися до створення навчальних посібників і дидактичних матеріалів. У ньому беруть участь 27 шкіл із різних регіонів України. Дев'ять із них у Києві, Дніпропетровській та Черкаській областях [10, с. 12–13].

В. Морозовою в статті «Поспішаймо робити добро», опублікованої в газеті «Освіта», № 5/6 від 1–8 лютого 2017 р., акцентовано увагу на застосуванні досвіду видатного педагога О. Захаренка, який наголошував, що школа покликана стати тим місцем для особистості учня і вчителя, де буде духовно збагачуватися кожен учасник навчально-виховного процесу, де формуватимуться громадянська зрілість і особиста відповідальність за свій вклад у національно-культурне відродження України, розбудову держави. О. Захаренко зазначає, що найвища цінність людини – її здоров'я. Перед педагогами стоїть важливе завдання – збереження та зміцнення фізичного здоров'я школярів. З цією метою педагогічні колективи Кам'янського району створюють усі необхідні умови для здорового фізичного середовища в загальноосвітніх навчальних закладах. Учні набувають знання про функціонування організму і стану здоров'я людини загалом. У школах діють кімнати здоров'я, проводяться тренінгові заняття з профілактики шкідливих звичок. На базі Михайлівської загальноосвітньої школи I–III ступенів проводиться експериментальна робота з використання інноваційних технологій зміцнення здоров'я учнів. Створено інноваційну модель класу сприяння здоров'ю. Технології, що мають за мету збереження здоров'я учнів, успішно впроваджують у практику роботи педагоги Кам'янської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 1, Кам'янського еколого-економічного ліцею, Грушківської, Косарської [18, с. 2].

У статті «Поєднання якісної освіти з вихованням гармонійної особистості», що опублікована в газеті «Освіта», № 3/4 від 18–25 січня 2017 р., Н. Осипчук зауважує, що знайомство з кожним навчальним закладом – то завжди намагання з'ясувати його особливості, неповторний стиль та можливість запозичити його досвід. Так, директор гімназії № 315 з поглибленим вивченням іноземних мов О. Бірюк наголошує на тому, що педагоги під час навчального процесу інколи приділяють недостатню увагу духовному розвитку школяра. Тоді дитина залишається сам на сам у розвитку свого духовного світу. На цьому шляху вона стикається з величезними труднощами, як правило, духовні пошуки рідко завершуються успіхом. Справжній педагогічний процес – це насамперед збагачення духовного світу й серця, тому слід вкрай обережно ставитися до особистого життя дитини. Головне для педагогів удосконалювати свій підхід до дитини, не відсторонюватися від неї, коли вона опиняється перед необхідністю вибору, шукає власну, внутрішню точку опори в цьому житті [22, с. 2].

Кардинал Л. Гузар зазначає, що виховати відповідальну людину – непросте справа, утім це необхідно робити. Свобода мусить доповнюватися поняттям відповідальності. Свобода не означає робити, що хочеш. Людина, будучи вільною, може помилитися, може зробити зло, але не має права на це. І виховати дитину слід у тому дусі, що вона є вільною обирати добро. Це ключ до багатьох проблем виховання, підсумовує він [14, с. 13].

Л. Гриневич зауважує на потребі навчити дитину робити вибір змалку. У кожного мусить бути власна система цінностей і відповідальність за зроблений вибір. Міністр поділяє надзвичайно важливу думку, що свобода і відповідальність ідуть поряд, і необхідно дітям прищеплювати це розуміння змалечку [14, с. 13].

Спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовами

Ця компетентність розкриває такі складові: вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; усвідомлення ролі ефективного спілкування.

У статті «Щоденні 5», опублікованої в газеті «Освіта України», № 3 від 30 січня 2017 р., зазначено, що вчителі Новопечерської школи у Києві знають як зробити так, аби письмо у зошиті стало задоволенням, а висловлювання своїх думок – звичкою. Завуч Новопечерської школи М. Пристінська поділилася власним досвідом упровадження компетентнісного підходу в навчанні читання та письма під час форуму «Нова початкова школа – простір освітніх можливостей», зокрема за методичною системою «Щоденні 5». Система складається з п'яти діяльностей – «Письма для себе», «Читання для себе», «Читання для когось», «Роботи зі словами» і «Слухання», які діти виконують щодня, під час уроків чи групи продовженого дня. Наприклад, щодня читають по 3-5-7 (а в четвертому класі й двадцять) хвилин, пишуть, слухають. Методику «Щоденні 5» застосовують у школах Великобританії, Канади, США, Австралії. Вона розвиває самостійність, креативність, уміння мислити нестандартно [4, с. 6].

На думку психологів, якщо дитина не розуміє значення хоча б одного слова в тексті, то далі перестає сприймати весь текст. М. Пристінська, розповідає, що реакція школярів на незрозуміле слово може бути різною – дехто навіть виходить із класу. Найчастіше виходять ті, хто вдома спілкується російською. Вигадують різні причини – попити води, помити руки. Виявляється, «винні» в цьому незрозумілі слова. Тому перед тим, як розв'язувати задачу або читати вправу, педагог завжди запитує – чи всі слова зрозумілі? Незрозумілими можуть бути навіть «але», «проте», «стільки ж» [4].

Спілкування іноземними мовами

Ця компетентність включає: уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів; уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування.

Заступник директора з іноземної мови гімназії № 315 з поглибленим вивченням іноземних мов М. Захарова зазначає, що обов'язок школи – навчити школяра та підготувати його до подальшого проходження тестів. У гімназії поглиблено вивчають англійську мову, починаючи з першого класу. У п'ятому класі додаються французька та німецька. Вона зауважує, що на сьогоднішній день використовують підручники видавництва Оксфорда, Кембриджа. Вони сучасні, містять увесь необхідний матеріал, без якого складно підготуватися до проходження тестів та ЗНО. Викладачі англійської мови зацікавлені в тому, аби вітчизняні підручники відповідали європейським стандартам, і залюбки б користувались українською продукцією [22]. М. Захаровою акцентовано увагу на

тому, що гімназія має сертифікат Оксфордського видавництва про відповідності рівня навчання в школі кваліфікації навчання за системою Оксфордського університету. Здійснюється співпраця також із Британською Радою, Американською Радою, інститутом Гете, посольствами Франції, Німеччини, Австрії. Приділяється увага такому напряму, як робота з носіями англійської, французької та німецької мов. Як відомо, з 2004 року гімназія є учасником проекту асоційованих шкіл Юнеско [22].

Учитель Кропивницької гімназії імені Тараса Шевченка Г. Дудич потрапила у рейтинг 50 найкращих педагогів світу за рейтингом Global Teacher Prize. Їх обрали з 20000 претендентів із 179 держав. Вона стала єдиною представницею України у фіналі. Акцентовано увагу на тому, що її підхід у викладанні ґрунтується на учнівських проектах та застосуванні новітніх технологій, зокрема системи Google Class. Г. Дудич налагоджує стосунки з іноземними партнерами, будучи одним із керівників програми STEM, координатором eTwinning. Вона має статус Microsoft Expert Educator та була вчителем року в Україні. «Українська освіта потребує нових ідей», – стверджує Г. Дудич. Вона вважає, що, треба «прив'язати» знання до життя, оскільки часто діти не розуміють, як здобуті в школі знання застосовувати на практиці. Тож у пригоді стає проектне навчання, яке допомагає розв'язати справжні життєві проблеми. Робота в парі та групі, пошук і аналіз інформації, критичне мислення, використання сучасних засобів навчання – це все навички XXI століття, які зроблять наших дітей успішними. Г. Дудич в своєму проекті бачить обладнані в невеликих мікроавтобусах STEAM-лабораторії, де знаходились би кілька комп'ютерів, мобільний інтернет, можливо, телескоп, документ-камери... Подорожувати з усім цим обладнанням сільською місцевістю, відвідувати школи і долучати дітей до STEAM-освіти. Ця ідея актуальна, особливо в контексті децентралізації, яка відбувається в Україні. Таке навчання було б цікавим і для дітей, і для вчителів. Вони побачили б, що можна вчити по-новому, цікаво [17; 24].

З-поміж середніх навчальних закладів країни, учні яких мають ґрунтовні знання з англійської, вирізняється неабиякими результатами київський ліцей «Інтелект», директор якого С. Романовський у 2016 р., року англійської мови в Україні, став шістнадцятим автором-героєм Всеукраїнського проекту «Педагогіноватори в Україні». У цьому ліцеї створено комплексний англійськомовний цикл, де 11 предметів викладаються англійською мовою кваліфікованими викладачами за авторськими програмами та авторськими навчальними посібниками й методичними розробками. На кафедрі англійської мови працює 15 викладачів, які спеціалізуються на певних предметах, що сприяє вдосконаленню викладання. З учнями одного класу працюють різні викладачі – 3-5 фахівців англійської мови. Учні I–VI класів навчаються за підручниками видавництва Cambridge, а з VII класу ми використовуємо власні навчальні посібники, у яких подання матеріалу є тематизованим. Досвід використання інтерактивних технологій у навчанні граматики викладачами ліцею узагальнено і затверджено Інститутом післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка в 2014 році. У 2013 році Cambridge підписав меморандум про

співпрацю з сьома школами Києва, й «Інтелект» був одним із перших. Тож уже протягом трьох років київський ліцей «Інтелект» є центром із підготовки до складання кембріджських екзаменів, і за цей час 96 учнів склали міжнародні іспити з англійської мови та отримали сертифікати рівня B2 [26].

О. Виговська, керівник та ініціатор проекту «Педагоги-новатори в Україні», звернула увагу на те, чим ще може бути цікавим досвід ліцею «Інтелект» й не лише освітянам, а й суспільству, в цілому – державі. Проект від моменту свого започаткування має на меті сприяти розвитку українського суспільства через освіту, тому постійно відстежуються тенденції світового розвитку систем освіти та відшукуються саме ті заклади, які реалізують випереджальну освітянську політику щодо зміцнення держави, її економічної могутності, а в цілому – конкурентоздатності. Враховуючи загальні тенденції, які є однаковими як для України, так і Євросоюзу щодо зниження інтересу до технічних спеціальностей, наявної диспропорції між кількістю випускників ВНЗ, які здобувають освіту з соціології, економіки, комерції, права, культури – таких 69%, та тими, хто здобуває її з математики та інформатики – 2,6%, стає зрозумілим, що українська освіта не працює на економіку країни, її могутність, тож у такий спосіб створює проблему для її інноваційного розвитку. Безумовно, зазначене не на користь державі. Проект, який поставив за мету сприяння розвитку країни через освіту, мав знайти освітні осередки, керівників, учителів, щоб довести на реальному досвіді, що українська освіта може успішно працювати на економіку країни, що таке можливо. Таким директором і став С. Романовський та очолюваний ним ліцей «Інтелект». Надзвичайно важливо, що директор ліцею, за умов наявного курсу офіційної освітянської політики, за якої українські чиновники не бачили тоді, не бачать і сьогодні покращення фізикою та математикою передових позицій в освіті, наслідком чого стало зменшення вдвічі уроків фізики, бо з навчальних планів «виштовхали» фізику під гаслом «гуманізації освіти», зміг захистити власну позицію та перешкодити такій руйнації української освіти. Ліцей свідомо став на заваді цьому та своїм прикладом доводить, що можна сприяти через освіту економіці держави. Ліцей – експериментальний навчально-виховного об'єднання «Середня школа – вища технічна школа» як шлях до європейських стандартів освіти» на базі ліцею «Інтелект» та НТУУ-КПІ, тож презентація проходила з урахуванням результатів дослідно-експериментальної роботи. Як зазначено в статті «Українська школа: якісна освіта та європейські стандарти», учасники та гості Проекту мали можливість ознайомитися з втіленою в життя ідеєю плекання інженерів нової доби [25].

З огляду на це В. Кремень наголосив на тому, що ті зусилля, які ми втілюємо в проекті «Педагоги-новатори в Україні», відкривають широкому загалу блискучий педагогічний досвід [25].

Інформаційно-цифрова компетентність

Ця компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні.

А також: інформаційну й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).

Голова Комітету Верховної Ради з питань інформатизації та зв'язку О. Данченко наголосив, що ІТ-галузь є локомотивом української економіки. Від сировинної економіки необхідно переходити до економіки знань – через інноваційні, технологічні галузі. ІТ-освіта має бути номером один. Депутат навів приклад Китаю, де нещодавно побувала українська делегація: у пріоритеті в країні, економіка якої за ВВП посідає друге місце у світі після американської, – ІТ-інновації. І одним з останніх досягнень Піднебесної став запуск найдовшої у світі лінії захищеного квантового зв'язку. «У Китаї немає мінекономіки – у них міністерство цифрової економіки, – повідомив О. Данченко. – І вчителя інформатики в китайській школі немає: цього навчають усі вчителі». Тарас Кицмей, президент Асоціації «ІТ України», співзасновник SoftServe – однієї з найбільших аутсорсингових компаній в Україні, зазначив, щоб активно конкурувати на глобальних ринках, сьогодні ми мусимо накопичувати й систематизувати досвід: неможливо, приміром, бути конкурентним у фінансовій індустрії, не маючи відповідної практики». Як і О. Данченко, Т. Кицмей вбачає велику загрозу у відтоку здібних абітурієнтів, яких європейські країни заохочують зниженою платою або ж узагалі безкоштовним навчанням. На його думку, щоб побудувати нову систему ІТ-освіти, необхідно втримати у країні талановиту молодь та реформувати кадрову політику українських університетів. В. Грабко, ректор Вінницького національного технічного університету, зауважив, що протягом останніх років кардинально змінилася система не лише навчання, а й життя. Тому має бути абсолютно інший підхід до підготовки будь-яких фахівців. ІТ проникає в усі сфери життя – механіку, будівництво, менеджмент, не кажучи вже про автоматизацію. Набувають популярності smart- і grid-системи, що потребують спеціалістів широкого профілю. Світові аналітики стверджують, що за 10–15 років з'явиться близько 60% нових професій, а частина наявних відіре. На цьому тлі необхідно готувати не просто фахівців у галузі ІТ, а й тих, хто працюватиме із «залізом» у будь-якій сфері: якщо це автомобілебудування – вони повинні знати автомобільну електроніку, для сільського господарства потрібні системи управління дронами.

Перший заступник міністра освіти і науки В. Ковтунець зазначив, що в бізнесу й освіти різні цілі. Освіта має забезпечити молоду людину фундаментальною підготовкою, яка дасть змогу триматися на ринку праці впродовж тридцяти років, забезпечить можливість освоювати й розробляти нові технології. А бізнесу здебільшого потрібна людина, яка буде працювати сьогодні. Заступник міністра наголосив, що ключова лінія міністерства така: всю вищу освіту, крім академічної, що стосується фундаментальних наук, переорієнтувати на потреби ринку праці. Отримавши диплом, людина має бути достатньо підготовленою, щоби без додаткового навчання сісти на робоче місце. Політика МОН України збігається з інтересами української економіки, ми допомагатимемо

ІТ-галузі підійти ближче до вищих навчальних закладів і спонукати їх працювати в інтересах економіки [17].

У статті «Апгрейд» для мозку», опублікованої в газеті «Освіта України», № 3 від 30 січня 2017 р., І. Воротникова, доцент кафедри методики природничо-математичної освіти і технологій ІІПО Київського університету імені Бориса Грінченка наголосила, що у світі використовуються прийняті в 2008 році міжнародні стандарти ЮНЕСКО. За цими стандартами визначають три рівні ІКТ-компетентності, які можна дуже просто схарактеризувати – «для себе», «для учнів», «для суспільства». Якщо педагог опановує щось нове «для себе» – з цікавості, вивчає якісь основні інструменти, починає потроху щось впроваджувати, але нічого принципово не змінює, – це перший рівень, так звана цифрова грамотність. Другий рівень – коли вчитель працює вже з учнями, знає багато корисних ресурсів, активно застосовує на практиці проектні та інтерактивні технології. Коли педагог досяг третього рівня ІКТ-компетентності, він своїми знаннями ділиться не лише із своїми учнями: створюючи сайт або блог, він знає, що побачити опубліковане можуть усі люди. Учитель не може бути тією людиною, яка один раз чогось навчилась і заспокоїлася, «забронзовіла» у своїй величчі. Розвиток цифрових технологій – ще настільки швидкоплинний процес, що «людині третього рівня» потрібно постійно змінюватися, перезавантажуватися й оновлюватися. Тож головне завдання сучасного вчителя, для якого ІКТ-компетентність – не лише модний тренд, а передусім засіб професійного зростання, у тому, щоб від простої комп'ютерної грамотності – знання тієї чи іншої кнопки – зрости до рівня такого майстра, який повністю стає навігатором навчального процесу [9].

У статті «В очікуванні змін. Якісна, сучасна і доступна – саме такою буде Нова українська школа», опублікованої в газеті «Освіта України», № 2 від 23 січня 2017 р., наголошено на тому, що невідповідність стану загальної середньої освіти в Україні потребам суспільства ХХІ століття – важлива проблема, яку доведеться вирішувати в найближчому майбутньому. На підтримку забезпечення якості освіти виступив В. Валеєв, директор Асоціації «Інформаційні технології України». За його словами, чимало представників вищої освіти скаржаться на падіння рівня якості навчання у школі. Вивчаючи це питання, орієнтуючись на ІТ-галузь, запропоновано посилити профорієнтаційну роботу в школах. Сьогодні чимало студентів, розуміючи, що «це не їхнє», полишають навчання у вишах. Щодо професійності: в одній з областей 15% учителів інформатики суміщають викладання предмета із трудовим навчанням. На думку фахівців, це – неприпустимо. Тому необхідно залучати до викладання студентів ВНЗ, які вже мають необхідну підготовку [12, с. 4].

Співзасновник платформи Prometheus І. Примаченко наголосив, що, окрім офіційних учасників пілотного проекту, змішане навчання із власної ініціативи починає запроваджувати величезна кількість учителів і викладачів. Це дає підстави стверджувати, що вже найближчим часом освітній простір країни кардинально зміниться [12, с. 4].

Отже, що таке змішане навчання і як саме онлайн-навчання змінить освіту в Україні? На думку І. Примаченка, на заваді швидкому реформуванню вітчизняної освітянської галузі стоять три перепони: кошти, час і брак висококваліфікованих викладачів. Зокрема, у нас абсолютно немає часу «на розкачування». В Україні 17 тисяч шкіл і 400 тисяч учителів, і для того, щоб їх перевчити, треба чимало часу. За цей період може «загинуть» найкраща ідея освітянської реформи. Тому саме масові онлайн-курси є можливістю вирватися із цього «трикутника». Онлайн-курси – це заздалегідь записані лекції, автоматизовані завдання, які оцінюють рівень знань слухачів, і форум, на якому можна спілкуватися з викладачами. Витрати на навчання з розрахунку на одного студента будуть мінімальними. Необхідний курс найвищої якості можна розробити максимум за півроку [2]. Заняття онлайн дають можливість здобути базові знання і підвищити свій рівень освіти, але, як свідчить статистика, ці курси закінчують лише 10 % слухачів. Аби вони допомогли реформувати систему освіти, їх варто включати в навчальний процес – вишів, профтехучилищ, шкіл. Це і є змішане навчання. Така форма використання цифрових технологій в організації навчального процесу є набагато ефективнішою, ніж просто дистанційні уроки.

Змішане навчання дає можливість, зокрема, подолати «проблему 10 %». Пілотний проект і запровадження такої форми здобуття знань у чотирьох ВНЗ засвідчили: поєднання онлайн-лекцій з аудиторними заняттями та спілкуванням студентів з викладачем підвищує ефективність навчання на 35 %. Викладач може оперативно проконтролювати, як студенти засвоюють матеріал, спрямувати їхні зусилля в потрібне русло та спонукати кожного до подальшої роботи. Звісно, технології такого поєднання можуть бути різними. За змішаного навчання замість лекції студенти або школярі дивляться онлайн-лекції, можуть ставити запитання на форумі курсу. В офлайн залишається робота на семінарах, виконання лабораторних робіт тощо. Ї обов'язково – індивідуальний контроль над результатами навчання [2, с. 8].

І. Примаченко зазначає, що зміниться власне роль викладача. Він вважає, що замість ретранслятора, «живої книжки», яка просто озвучує ті чи інші теми, викладач стане навігатором в освітньому просторі, допомагатиме знайти важливу інформацію, розібратися зі складними моментами. Робота викладача стане більш творчою, але вимоги до його кваліфікації також зростуть [2, с. 8].

Одне із завдань Prometheus на 2017 рік – створити курс програмування, елементи якого можна буде запроваджувати в загальноосвітніх навчальних закладах. На думку І. Примаченка, це дасть змогу швидко, якісно й безкоштовно навчити дітей основ програмування навіть у тих школах, де вчителі не вміють програмувати [2, с. 8].

Ще один пріоритет 2017-го – розробка онлайн-курсу англійської мови для шкіл. Приклад адаптивного навчання – вивчення іншомовних слів з допомогою онлайн-курсів найкращих вишів світу. Слухачеві обов'язково запропонують використати нові слова під час виконання завдань. Якщо цього не зробити, слово «повертатиметься» знову й знову, аж доки слухач курсів не вивчить його на «відмінно» [2, с. 8].

На ці заклики директор департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки України О. Шаров відповів, що МОН України беззаперечно підтримує розвиток цифрового навчання, складовою якого є Prometheus. Але механічна підтримка (у вигляді листів приписів тощо) не може бути ефективною [2, с. 8].

Як показує досвід, вимога в ліцензійних вимогах, аби лекції читали лише кандидати і доктори, призвела до того, що в нас стало більше «поганих» кандидатів і докторів, – пояснив О. Шаров. Вимога, щоб кожен кандидат написав навчальний посібник, спричинила те, що в країні стало більше недолугих навчальних посібників.

Одна з найбільших перешкод для запровадження змішаної освіти в українських навчальних закладах – низька цифрова грамотність студентів і навіть викладачів. У цьому переконана одна з ініціаторів запровадження онлайн-курсів, доцент кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ) Радмила Сегол. Її досвід свідчить: чимало першокурсників приходять до КПІ, не вміючи працювати з комп'ютером. За словами викладачки, в Україні найбільше використовують модель ротаційного навчання (наприклад, саме так у Київській політехніці викладають гарвардський курс із програмування SC50). Ротаційна модель передбачає переміщення «станціями», під час якого студенти змінюють форми роботи – перегляд лекції, обговорення, виконання тестів [2, с. 9].

Збільшити кількість підготовлених людей для протидії корупції допомагає курс, який читає виконавчий директор Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції в Україні НаУКМА О Нестеренко. За два роки класичного викладання вона підготувала 60 студентів, а після впровадження змішаної освіти (менш ніж за рік) – 480 слухачів. Але швидко переконалися: без живого спілкування навчання «не спрацьовує». Тому в НаУКМА розробили курс, який складається з двох рівнів. Перший – загальний базовий, після прослуховування якого слухач отримує уявлення про корупцію, її види та чіткі інструкції – що робити, коли стикаєшся з її проявами. Другий рівень – експертний: як розслідувати злочини, як протидіяти корупції в галузі державних закупівель тощо. Лекції для курсу зробили коротшими (35–40 хвилин). Максимально використовують також спілкування з викладачем – і в закритій групі, й на сайті вишу [2, с. 9].

В інтерв'ю експерта шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» А. Сеїтосманова з головним редактором Максимом Короденко опублікованої в газеті «Освіта України», № 3 від 30 січня 2017 р., наголошено на тому, що розроблено формат фіксування найкращих практик. З часом планується змінити назву на «корисні практики», адже важливо звернути також увагу й на негативні. У форматі буде 12 рубрик, наприклад, методичний супровід, підвезення, оптимізація, комунікація з батьками тощо [23, с.10-11].

Математична компетентність.

Основні компетентності у природничих науках і технологіях

До математичної компетентності належать: культура логічного й алгоритмічного мислення; уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності; здатність до розуміння і використання простих математичних моделей; уміння будувати такі моделі для вирішення проблем.

Тоді як природничі науки і технології розкриваються наступними основними компетентностями: наукового розуміння природи і сучасних технологій, а також здатністю застосовувати їх в практичній діяльності; уміннями застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати.

Крок до профільної школи: Міністерство освіти і науки презентує проект Типового навчального плану для учнів 10–11 кл. та запрошує до його обговорення на сторінках газети опублікованої в газеті «Освіта України», № 2 від 23 січня 2017 р. «Вивчення всіх предметів на однаково неглибокому рівні в старших класах є нераціональним», – наголошує заступник міністра освіти і науки. Інваріантний складник цього Типового плану вже передбачає навантаження на учня обсягом 30 годин на тиждень в X класі та 33 години в XI класах. Таким чином, при граничному навантаженні дитини в школі 33 години на тиждень можливість ввести факультативне вивчення додаткових предметів фактично відсутня. Очевидно, що така система не сприяє якісним знанням з певних предметів, не дає школам самостійно формувати власний профіль, створювати додаткові спеціальні курси для поглибленого вивчення окремих предметів, а також не залишає учням часу на глибше опанування предметів у межах шкільної програми. Це змушує батьків шукати репетиторів у позанавчальний час, що створює додаткове навантаження на дітей.

У проекті Типового навчального плану для учнів X–XI класів запропоновано суттєво іншу систему створення навчального плану для школи.

Новація № 1 – скорочення кількості обов'язкових предметів (інваріантної складової) – з 22 до 9.

Новація № 2 – старша школа має стати профільною. Пропонується позбутись такого явища, як «універсальний профіль».

Новація № 3 – можливість для шкіл створювати власні «спецкурси» для поглиблення профільного навчання.

Новація № 4 – з'являються інтегровані предмети – «Література», «Історія», «Людина і суспільство», «Математика» [8, с. 7].

Розглянемо, як зазначені новації працюють в ліцеї «Інтелект». Л. Шундик зазначає, що в VII–X класах ліцеїсти вивчають країнознавство, у VII, VIII – українознавство англійською мовою, у IX – країнознавство Великої Британії, у X – країнознавство світу. Ці спецкурси ознайомлюють учнів з географією, культурою, державним устроєм України та інших країн світу. У VIII, IX класах викладається англійська література, у X, XI – американська література.

Культурологічний курс релігієзнавство для учнів X класу ознайомлює з п'ятьма основними світовими релігіями [25, с.129].

В. Удовиченко, учитель вищої категорії, зазначає, що система навчання у вигляді навчальних модулів, а саме SETM-освіта (Science, Engineering, Technology Modulez — природознавчі предмети, інженерія та технологічні модулі) існує в ліцеї «Інтелект» з 2012 року і починається з молодшої школи. Оскільки «Інтелект» — ліцей з поглибленим вивченням англійської мови, предметів фізико-математичного та природничого циклу, тому виникає необхідність раннього системного ознайомлення учнів з науками про природу через вивчення англійської мови. Слід зазначити, що вивчення низки шкільних предметів в ліцеї здійснюється за допомогою англійської мови під гаслом «Використовувати мову, щоб дізнатись про предмет, навчаючись використовувати мову» (CLIL — Content Language Integrated Learning) [25, с. 132].

Уміння вчитися впродовж життя

Зазначена компетентність включає такі складові: здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися впродовж життя.

«Ми вважаємо, що до 1 вересня буде підготовлений основний масив матеріалів, які можна буде апробувати», – сказав заступник міністра. – Він зазначив, що, передусім це будуть ті навчальні заклади, де працюватимуть учителі початкової школи, які впродовж наступного року передаватимуть колегам здобуті знання. Зміни побачать і діти, які навчаються в основній і старшій школі. Серед поставлених у плані дій завдань – розроблення навчальних планів і програм базової і старшої школи. П. Хобзей наголосив, що план дій також передбачає розроблення та затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти, затвердження стандартів вищої освіти за педагогічними спеціальностями (спеціалізаціями) та відповідними освітніми рівнями, створення галузевої рамки кваліфікацій педагогічних працівників. П. Хобзей зауважив: важливим елементом у системі професійного зростання стане добровільна сертифікація вчителів. А досвід роботи Британської Ради допоможе в запровадженні пілотних проектів з реалізації рамки професійного розвитку вчителів іноземних мов. Заслуговує на увагу й упровадження комунікаційної стратегії реалізації концепції Нової української школи. Цей крок, зокрема, допоможе зрозуміти необхідність реформування сучасної школи та сприйняти сутність реформ [12, с.4].

Із педагогічним колективом ми вже обговорили нову програму розвитку шкільної освіти. Отже, зупинюся на кількох аспектах, – говорить директор Українського гуманітарного ліцею Г. Сазоненко. Вона вважає, проблема недофінансування галузі існує. Але найголовніше це падіння моральності суспільства. Передусім засобами масової інформації був створений негативний образ школи, учителя, директора. Це руйнує нашу національну освіту. Освітянам треба взаємодіяти зі ЗМІ для того, щоб показувати гарні приклади, розповідати

про престижність педагогічної праці. Необхідно говорити про виховання, про іншу роль шкільної освіти – від освіти до освіченості. Г. Сазоненко наголосила на необхідності підвищення якості підготовки майбутніх педагогів в університетах. «Знання предмета викладання передусім. Щодо сертифікації. Як тільки Україна проводить тестування, усі наші вчителі пишуть тести, і директор теж, – стверджує вона. – Також ми розробляємо свої професійні тести. Зокрема, під час канікул провели тест на професійну компетентність педагога. Я впевнена: посада вчителя має бути престижною. А суспільство повинно бути орієнтованим на якісного, морального, сучасного педагога» [12, с. 4].

Л. Гриневич наголошує, що в перший клас, що «працюватиме» за новими компетентнісними стандартами й новими методиками викладання, діти мають іти в 2018-2019 навчальному році. Серед пріоритетів – оновлення навчальних планів і програм базової і старшої школи, перепідготовка вчителів [12, с. 4].

Стартувала програма «Навчай для України», опублікована в газеті «Освіта України», № 6 від 20 лютого 2017 р., яка спрямована на розвиток нового покоління соціальних лідерів і поліпшення якості середньої освіти в Україні. Реалізують її громадянське об'єднання «Навчай для України» в партнерстві з Міністерством освіти і науки та за підтримки Western NIS Enterprise Fund. Міністр освіти і науки України Л. Гриневич зазначила, що проект є дуже перспективним, він допоможе нам наблизити та взаємно інтегрувати школу й суспільство. Люди, які не залучені до системи освіти зараз, стануть для шкіл ковтком свіжого повітря, зможуть поглянути на проблеми сьогоденної школи з іншої точки зору. Наразі в Міністерстві освіти і науки розробляється нова концепція педагогічної освіти, яка є необхідною для впровадження реформи «Нова українська школа» [19, с. 4].

«Ми постійно шукаємо вчителів, які вчать, які мають відкритий розум і натхнення. Жодні наші концепції, як би гарно ми їх не прописали, жодні закони, які ми можемо проголосувати у Верховній Раді, не спрацюють для кожної української дитини, якщо не зміниться вчитель, який працює з нею» – в одному з інтерв'ю зауважила Л. Гриневич [11, с. 5].

Д. Матат у статті «Станьте ініціатором якісних змін!», опублікованої в газеті «Освіта України», № 6 від 20 лютого 2017 р., наголошує на тому, що міністр запропонувала членам робочих груп, які працюватимуть над оновленням програм, узяти на озброєння методику «Наскрізні теми». Соціально значущі теми, які проходять крізь основні предмети, – основна новація цього річного оновлення програм. Наскрізні теми – це засіб інтеграції ключових компетентностей і запровадження їх при вивченні навчальних предметів. Такі теми сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство і розвивають здатність застосовувати знання у житті. Наприклад, наскрізною темою може бути «Підприємливість і фінансова грамотність». Якщо таку тему буде визначено, то, приміром, під час вивчення матеріалу з математики зміст завдань буде прив'язаний до наскрізної теми: пропонуватиметься сформувати родинний бюджет із використанням математичних знань, що вивчаються, запланувати фінансові витрати на проїзд тощо. Відповідні матеріали, орієнтовані на формування компетентностей, у нас є. Як будуть сформульовані наскрізні теми –

залежить від робочих груп, насамперед вони виходитимуть із наявних матеріалів. Іншими темами, що можуть стати наскрізними, за словами міністра, є здоров'я і безпека, громадянська активність, сталий розвиток і екологічна грамотність. Протягом років незалежності міжнародні донори вклали в нашу країну багато коштів, започатковувалися проекти, у рамках яких було створено якісні освітні матеріали. Наша ідея – нарешті «підняти» ці матеріали, зробити каталог успішних проектів і розмістити їх у вільному доступі на платформі EdEra. «Ці нароби знадобляться при розкритті наскрізних тем», – наголосила Л. Гриневич [13, с. 8].

Директор спеціалізованої київської школи № 316 із поглибленим вивченням української мови О. Кондик наголошує, що сьогодні реформування освіти починається безпосередньо з учителя, із залученням батьківської громадськості. Навчати так, як робили це раніше неможна. Потребують змін і програми, і підручники, і сам процес виховання й навчання. Наші діти потребують якіснішого методичного забезпечення, водночас – креативного вчителя, готового до змін. Необхідно відходити від авторитарного стилю, учителі повинні бути модераторами, тьюторами, які допомагають дитині здобувати освіту і набувати тих компетентностей, які знадобляться в повсякденному житті. Необхідно не лише «наповнити» дитину знаннями, як передбачають програми. Але це не означає, що треба ці програми дуже спростити. Діти, які мають потужні інтелектуальні здібності, розвиватимуться за однією траєкторією, інші – за своєю. Тобто програми будуть розраховані на індивідуалізацію освітнього розвитку кожної дитини [10, с.13].

О. Виговська зазначає, якщо із системи педагогічної освіти виокремити основні причини гальмування реформаційних процесів освітньої галузі, її осучаснення, то найбільше дорікань припаде саме на якість підготовки сучасних учителів. Називає деякі з них: неготовими до роботи на рівні сучасних вимог визнають себе 68% учителів, а 2% відчувають себе „зовсім не готовими”, 65,4% опитаних вважають недостатньою практичну підготовку, 48,6% – методичну підготовку, 61,4% – психолого-педагогічну підготовку. Час потребує креативних учителів, готових до змін. З метою підготовки таких, зауважує автор, й було розроблено технологію забезпечення готовності вчителя до творчої педагогічної діяльності [1]. Фахівець акцентує увагу читачів на авторській системно-точковій методиці (СТМ), яка є основою та стрижнем зазначеної технології, її «серцем», тож усі, хто її опанує, отримають ще й «ключ» до особистісно-орієнтованої освіти. СТМ надає вчителю значні переваги, бо вона наочно представляє значущі точки дитячого простору, через які найкоротшим шляхом доходимо до серця кожної дитини. Ця методика дає вчителю змогу побачити індивідуальність кожного учня (39 точок для вчительської уваги!), особливості класного колективу як спільноти і себе як організатора навчально-виховної роботи, як особи, референтної для дітей. Розуміння цього «трикутника», вміння виявити його особливості, розглянути їх у комплексі дає можливість учителеві обрати найкращий шлях для розв'язання будь-яких педагогічних завдань навчально-виховного процесу. СТМ забезпечує вчителя уміннями цілепокладаннями у своїй діяльності, виходячи з органічного, природного підґрунтя – особливостей дітей і

тих колективів, у яких вони зростають. Разом із педагогом дитина здійснює сходження до образу людського через здатність здобувати знання в процесі навчання та здатність розвиватися під час сходження до власної висоти. Автор констатує, що це докорінно змінює стан як особистісної, так і змістовно-технологічної готовності до реалізації сучасних завдань педагогічної практики, учитель-творець здатен буде плекати духовність та інтелект країни, бачити перспективу власного зростання [1].

Як результат такого навчання – це відповідність нашого учителя всім тим вимогам, що ставляться до нього сьогодні і яким, на жаль, не відповідає 70% сучасних учителів. Він, майбутній учитель, випускник ВНЗ, не лише знає «як» і «що», а й вміє здійснювати цілісну педагогічну діяльність в цілісному педагогічному навчально-виховному процесі. Здійснення останньої потребує від учителя постійного самовдосконалення. Ось тут маємо наголосити на тому, що такого вчителя виокремлює поміж інших саме те, що він сам здатен бачити «чого йому бракує», тож і обирати напрям подальшої роботи над собою, а за необхідності – отримувати допомогу через участь у тематичних курсах (семінарах, практикумах), на які так багата система підвищення кваліфікації та неформальна й інформальна освіта. У такий спосіб, як зазначає автор, учитель виходить на спіраль власного особистісного зростання, що забезпечить йому вихід на власну вершину – «акме». За словами Парацельса, «лише вершина людини – це людина» [1, с. 105].

Ініціативність і підприємливість

Ця компетентність має такі складові: уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо.

Під час громадського обговорення присутні означили ще одну проблему, яку потрібно розв'язувати. «На плечі» регіональних бюджетів «лягла» підготовка фахівців зі спеціальностей, яких регіони в такій кількості не потребують. Наприклад, училище залізничників у Здолбунові готує фахівців, які працюють потім у багатьох областях України. Звичайно, область не зацікавлена фінансувати їх зі свого бюджету. Саме тому до переліку професій загальнодержавного значення додали «монтера колії», «помічника машиніста» тощо. У майбутньому планується довести контингент навчальних закладів у середньому до 410 учнів, що дасть можливість утримувати повноцінний штат викладачів. Передбачено також створити як мінімум один потужний багатопрофільний центр професійно-технічної освіти в кожному регіоні. Серед завдань у середньостроковій перспективі – приведення законодавчої бази з професійно-технічної освіти до потреб економіки та входження України в міжнародний освітній простір (нині на розгляді у профільному комітеті знаходиться законопроект «Про професійну освіту»), затвердження державних стандартів на компетентнісній основі тощо. Дуже важливо також виписати роль і повноваження регіональних органів управління освітою, регіональних рад професійно-технічної освіти. Ці ради, на

думку фахівців МОН України і громадських експертів, повинні мати достатні повноваження, щоб оперативно реагувати на потреби регіональних ринків праці і процес підготовки фахівців. Ще одне важливе завдання – нормативно-правове забезпечення формування регіонального та державного замовлення. Зокрема, потрібно внести зміни до закону «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» і до постанови уряду про затвердження порядку державного замовлення [3, с. 5].

Заступник міністра освіти і науки П. Хобзей переконаний, що до переліку професій загальнодержавного значення потрібно вносити нові, проривні спеціальності, наприклад з робототехніки, щоб держава вкладала в них кошти. Разом з урядом МОН України починає працювати над переліком спеціальностей, на які, можливо, ще немає попиту сьогодні, але завтра – точно буде [3, с.5].

Необхідно брати до уваги, що практичне застосування теоретичних знань завжди є найважливішим стимулом до навчання у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації [26, с. 4].

План дій щодо модернізації професійно-технічної освіти неможливий і без підвищення кваліфікації педагогів. Поки що, за словами головного консультанта Комітету Верховної Ради України з питань освіти А. Луцької, цей напрям у плані відсутній і його обов'язково потрібно туди включити. Підвищення кваліфікації можна організувати на базі новостворених навчально-практичних центрів, на сучасних підприємствах тощо.

У будівництві зараз немає простих професій, переконана Н. Іваній, керівник «Хенкель Академії», начальник відділу освітніх проектів компанії, бо сучасний ринок будівельних матеріалів є високотехнологічним. Тому виробники не можуть допустити, щоб технології й матеріали, які вони позиціонують як високоякісні, були зіпсовані низькою кваліфікацією виконавців робіт. «Звертаюся до виробників: колеги, ми – конкуренти на ринку продажів, але у сфері освіти можемо бути партнерами», – сказала Н. Іваній [3].

А. Сеїтосманович зауважує на тому, що ресурсна база освітньої мережі складається із субвенції, яка вираховується відповідно до кількості учнів, і з місцевого бюджету, що повинен забезпечити певні визначені витрати. Але цих грошей достатньо тільки для оперативного управління школами. Перспективним напрямом залучення додаткових ресурсів є участь у міжнародних проектах, написання грантів. У кожній школі в Естонії є посада заступника директора з проектною роботою. А. Сеїтосманович наголошує, що й українських педагогів, шкільних адміністраторів треба навчити проводити таку роботу, це – прямий шлях до залучення інвестицій. Є багато міжнародних програм, які надають допомогу школам. Якщо ж шкільні фахівці з тих чи інших причин не можуть здійснювати таку діяльність, то розробляти проекти і залучати позабюджетні кошти повинні районні управління освітою чи освітні відділи громад. Щоправда, якщо працівники цих установ і займаються такою діяльністю, то майже не цікавляться інноваціями у менеджменті й педагогічними ноу-хау. А це, зокрема, і створює якість освіти [23, с.11].

Обізнаність та самовираження у сфері культури.

Екологічна грамотність і здорове життя

Ці компетентності передбачають: глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших; здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва; уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Відповідно до Концепції екологічної освіти України [7] шлях до високої екологічної культури пролягає через ефективну екологічну освіту, яка як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості і має бути спрямована на формування екологічної культури як складової системи національного й громадянського виховання всіх верств населення України. Для реалізації реформи шкільної освіти необхідним є обов'язкове екологічне виховання протягом усього періоду навчання. Без сумніву, кожний предмет, який викладається в школі, можна і слід пов'язувати з екологією. Важливо також дотримуватися балансу між словесними і природничими дисциплінами, бо якщо він порушується, це може призвести до погіршення здоров'я дітей: нерівномірність навантаження на ліву і праву півкулі мозку зумовлює зниження життєдіяльності організму. Нова екологічна освіта повинна сприяти виникненню в дітей бажання жити в гармонії з природою [5, с. 3–7]. За умови реалізації викладених засад патріотичного виховання, та урахування рекомендації вчених і досвіду учителів-практиків можна досягнути відчутних успіхів у формуванні патріотизму та активної громадянської позиції молоді України.

Отже, в огляді акцентовано увагу на всі ключові компетентності для нової української школи. Кожну з компетентностей проілюстровано відповідним практичним досвідом та підкріплено думками й позиціями вчителів, учених, керівників шкіл та управлінців у сфері освіти.

Обговорення щодо сутності викликів сьогодення тривають на сторінках педагогічної преси, тож пошуки шляхів розбудови середньої освіти в Україні продовжуються.

Список використаних джерел

1. **Виговська, О.** Людиноцентриська педагогічна освіта: стратегічні орієнтири, методологічні засади / Ольга Виговська // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2016. – № 1/2/3. – С. 101–110.
2. **Галата, С.** Змішана освіта: подружити «онлайн» / Світлана Галата // Освіта України. – 2017. – 6 лют. (№ 4). – С. 8–9.
3. **Галата, С.** Майбутнє профтехосвіти / Світлана Галата // Освіта України. – 2017. – 23 січ. (№ 2). – С. 5.

4. **Галата, С.** «Щоденні 5» / Світлана Галата // Освіта України. – 2017. – 30 січ. (№ 3). – С. 6.
5. **Годецька, Т. І.** Формування патріотизму та активної громадянської позиції молоді України [Електронний ресурс] : аналіт. огляд / Годецька Т. І. // Аналіт. вісн. у сфері освіти й науки : інформ.-аналіт. бюл. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Вип. 3 – С. 3–7. – Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Analituchnyy_visnuk_2016-3.pdf (дата зверення: 23.03.17). – Назва з екрана.
6. **Годецька, Т. І.** Якісна освіта в українських реаліях / Тетяна Годецька // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2016. – № 1/2/3. – С. 39–46.
7. **Концепція екологічної освіти України** [Електронний ресурс] : затв. рішенням Колегії МОН України від 20 груд. 2001 р. № 13/6-19 // Острів знань : [офіц. сайт Всеукр. освіт. порталу]. – Текст дані. – Київ, 2006. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-148B3B2021C2C/list-B407A47B26> (дата зверення: 23.03.17). – Назва з екрана.
8. **Крок до профільної школи** : М-во освіти і науки презентує проект Типового навч. плану для учнів 10–11 кл. та запрошує до його обговорення / за інформацією МОН // Освіта України. – 2017. – 23 січ. (№ 2). – С. 7.
9. **Кулик, Н.** «Апгрейд» для мозку / Наталія Кулик // Освіта України. – 2017. – 30 січ. (№ 3). – С. 7.
10. **Кулик, Н.** На крилах успіху до якості освіти / Наталія Кулик // Освіта України. – 2017. – 27 лют. (№ 7). – С. 12–13.
11. **Майбутнє – за прогресивними спільнотами** : до шк. програмування мають долучитись активні і відповідальні вчителі, вважають у МОН / підгот. Максим Короденко // Освіта України – 2017. – 20 лют. (№ 6). – С. 5.
12. **Матат, М.** В очікуванні змін. Якісна, сучасна і доступна – саме такою буде Нова українська школа / Дарина Матат // Освіта України – 2017. – 23 січ. (№ 2) – С. 4.
13. **Матат, Д.** Станьте ініціатором якісних змін! / Марина Матат // Освіта України – 2017. – 20 лют. (№ 6) – С. 8.
14. **Матат, Д.** Школа знань чи школа цінностей? / Марина Матат // Освіта України – 2017. – 30 січ. (№ 3) – С. 13.
15. **Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки** [Електронний ресурс] : ресурс містить аналіт. огляд висвітлення ЗМІ голов. подій у сфері пед. науки, освіти та практики України, [січ. – груд. 2015 р.] / уклад. Годецька Т. І. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: http://www.dnpb.gov.ua/monitor_cmi/ (дата зверення: 23.03.17). – Назва з екрана.
16. **Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки** [Електронний ресурс] : ресурс містить аналіт. огляд висвітлення ЗМІ голов. подій у сфері пед. науки, освіти та практики України, [квіт. 2016 р.] / уклад. Годецька Т. І. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: http://www.dnpb.gov.ua/monitor_cmi/ (дата зверення: 23.03.17). – Назва з екрана.
17. **Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки** [Електронний ресурс] : ресурс містить аналіт. огляд висвітлення ЗМІ голов. подій у сфері пед. науки,

освіти та практики України, [січ. 2017 р.] / уклад. Годецька Т. І. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: http://www.dnpb.gov.ua/monitor_cmi/ (дата звернення: 23.03.17). – Назва з екрана.

18. **Морозова, В.** Поспішаймо робити добро / Валентина Морозова, Олександр Шамрай // Освіта. – 2017. – 1–8 лют. (№ 5/6). – С. 2.

19. **Навчай для держави!** // Освіта України – 2017. – 20 лют. (№ 6) – С. 4.

20. **Нова українська школа** [Електронний ресурс] : концепт. засади реформування серед. шк. : ухвалено Рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016 р. / МОН України // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf> (дата звернення: 20.03.17). – Назва з екрана.

21. **«Нова школа. Простір освітніх можливостей».** Управлінські та вчительські пріоритети: три міністри про головне / уклад. Ольга Виговська // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2016. – № 4/5/6. – С. 6–19.

22. **Осипчук, Н.** Поєднання якісної освіти з вихованням гармонійної особистості / Наталія Осипчук // Освіта. – 2017. – 18–25 січ. (№ 3/4). – С. 2 ; 1–8 лют. (№ 5/6) – С. 2.

23. **Сеїтосманов, А.** Нова школа у нових громадах : експерти швед.-укр. проекту допомагають створювати ефективні органи упр. освітою в об'єднаних громадах : [розмова з експертом швед.-укр. проекту «Підтримка детентралізації в Україні» Айдером Сеїтосмановим / спілкувався Максим Короденко] // Освіта України. – 2017. – 30 січ. (№ 3). – С. 10–11.

24. **Скалько, С.** Світовий доступ у степовому краї України / Світлана Скалько // Освіта. – 2017. – 4–11 січ. (№ 1/2). – С. 2.

25. **Українська школа: якісна освіта та європейські стандарти** : реф.-аналіт. огляд інформ. і презентаційних матеріалів інновац. досвіду шістнадцятого героя проекту, Сергія Васильовича Романовського, автора-героя 11-ї сторінки Всеукр. проекту НАПН України й журн. «Педагоги-новатори в Україні» / уклад. Ольга Виговська // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2016. – № 1/2/3. – С. 112–151.

26. **Чижевський, Б.** Легко приймаються політичні рішення, важко виправляти їх згубність / Борис Чижевський // Освіта. – 2017. – 4–11 січ. (№ 1/2). – С. 4–5.

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР (рекомендаційний бібліографічний список)



Упорядник

Демида Є. Ф.,

молодший науковий співробітник
відділу наукової інформаційно-
бібліографічної діяльності ДНПБ
України ім. В. О. Сухомлинського

Сьогодні процеси реформування систем вищої освіти країн Європи відбуваються в контексті інтеграційних прагнень з метою формування єдиного європейського освітнього простору. Основою цих процесів є Болонський процес, що офіційно розпочався в 1999 р. з підписання [Болонської декларації](#) (спільної заяви європейських міністрів освіти). Головне завдання, на розв'язання якого спрямовані Болонські реформи, – це посилення міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої школи, створення такої системи вищої освіти в Європі, яка була б привабливою для всього світу й водночас відповідала б особливостям культурних і наукових традицій кожної з країн-учасниць процесу.

Україна приєдналася до Болонського процесу 19 травня 2005 р. на Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за вищу освіту, яка відбулася в норвезькому місті Бергені. Реалізація засадничих положень нової освітньої моделі дасть можливість Україні реформувати національну систему вищої освіти, зробивши її адекватною як потребам сьогодення, так і викликам майбутнього. Нині в Україні активно здійснюється модернізація освітньої системи відповідно до вимог Болонської декларації.

Ураховуючи актуальність проблеми, фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список, що складається з таких розділів і підрозділів:

1. Нормативно-правове забезпечення розвитку національної системи вищої освіти.
2. Вища освіта України на шляху імплементації Болонських реформ.
 - 2.1. Сучасний стан і тенденції політики розвитку вищої освіти.
 - 2.2. Становлення нової організаційної структури вищої освіти.
 - 2.3. Імплементація Національної рамки кваліфікацій. Створення нового покоління стандартів у сфері вищої освіти.
 - 2.4. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти.
 - 2.5. Упровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС).

2.6. Проблеми академічної мобільності. Поглиблення процесів інтернаціоналізації вищої освіти.

У розділі 1 «Нормативно-правове забезпечення розвитку національної системи вищої освіти» представлено чинні закони України та підзаконні нормативно-правові акти, згруповані за принципом верховенства права й абеткою назв у зворотній хронології. Хронологічні рамки видання включених до розділу правових джерел – 1991–2016 рр.

У розділі 2 «Вища освіта України на шляху імплементації Болонських реформ» подано бібліографічні записи монографій, навчальних посібників, методичних рекомендацій, аналітичних документів, статей з періодичних і продовжуваних видань, у яких розглянуто науково-теоретичні, науково-методичні й організаційні питання впровадження положень Болонської декларації в українській вищій школі. Матеріали з цих питань згруповано у відповідних підрозділах за абеткою авторів і назв. Хронологічні межі видання публікацій – 2014–2016 рр.

Список адресовано науковцям, керівникам і викладачам вищих навчальних закладів, здобувачам вищої освіти, бібліотечним фахівцям та всім, кого цікавлять процеси розвитку вищої школи України.

I. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. **Конституція України** [Електронний ресурс]: прийнята на 5-й сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. : [станом на 30.09.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

2. **Про наукову і науково-технічну діяльність** [Електронний ресурс]: Закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII : [станом на 01.01.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

3. **Про вищу освіту** [Електронний ресурс]: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII : [станом на 05.03.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

4. **Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів** [Електронний ресурс]: Закон України від 20 листоп. 2012 р. № 5499-VI // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5499-17> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

5. **Про освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-ХІІ : [станом на 19.02.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

6. **Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

7. **Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

8. **Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 30 верес. 2010 р. № 926/2010 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/926/2010> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

9. **Про Національну доктрину розвитку освіти** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

10. **Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)** [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 23 берез. 2016 р. № 261 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

11. **Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти** [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 29 квіт. 2015 р. № 266 : [станом на 11.02.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п/paran11#n11> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

12. **Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти** [Електронний ресурс] : постанова Каб. Міністрів України від 15 квіт. 2015 р. № 244 : [станом на 27.08.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

13. **Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка** [Електронний ресурс]: постанова Каб. Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 193 : [станом на 14.05.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/193-2015-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

14. **Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів** [Електронний ресурс]: постанова Каб. Міністрів України від 24 лип. 2013 р. № 567 : [станом на 06.09.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

15. **Про затвердження Національної рамки кваліфікацій** [Електронний ресурс]: постанова Каб. Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

16. **Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти** [Електронний ресурс]: постанова Каб. Міністрів України від 13 лип. 2011 р. № 752 : [станом на 29.04.2015 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/752-2011-п/paran14#n14> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

17. **Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»)** [Електронний ресурс]: постанова Каб. Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896 : [станом на 29.05.1996 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

18. **Про залучення позики від Європейського інвестиційного банку для реалізації проекту «Вища освіта України»** [Електронний ресурс]: розпорядж. Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 971-р // Урядовий портал: єдиний веб-портал органів викон. влади України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249615719> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

II. ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ БОЛОНСЬКИХ РЕФОРМ

2.1. Сучасний стан і тенденції політики розвитку вищої освіти

19. **Вища освіта України і Болонський процес**: підручник / В. М. Телелим [та ін.]; Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського, Каф. сусп. наук. – Київ: НУОУ ім. І. Черняхівського, 2015. – 396 с. – Бібліогр.: с. 385–391.

Висвітлено діахронічні аспекти формування національної вищої школи в Україні, розкрито особливості її оновленого розвитку в контексті євроосвітньої інтеграції. Окрему увагу приділено історії становлення Болонського процесу, створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) та входження до нього української системи вищої освіти. Ґрунтовно проаналізовано основні проблеми ЄПВО (академічна мобільність, академічне визнання, якість вищої освіти тощо), освітні здобутки й перспективи розвитку вищої школи України в контексті оновлення вітчизняного законодавства в галузі вищої освіти.

20. **Вища освіта України: ризики, сподівання, успіхи** : монографія / [авт.: Віктор Карамушка, Наталія Терентьєва, Лешек Кожаневські та ін.] ; НАПН України, Міжнар. акад. культури безпеки, екології та здоров'я, Ун-т менеджменту освіти НАПН України [та ін.]. – Київ : Інтерсервіс, 2015. – 418 с. – Бібліогр. у кінці ст.

Розглянуто проблему розвитку вищої освіти України в контексті сталого розвитку суспільства. Висвітлено питання ефективного функціонування вищої та післядипломної освіти, інноваційної підготовки та підвищення кваліфікації педагогів.

21. **Гриневич, Л. М.** Вітчизняна педагогічна теорія про розвиток освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів / Л. М. Гриневич // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. А. Макаренка. – Київ, 2015. – Вип. 1/2. – С. 5–11. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2015_1-2_3 (дата звернення: 13.03.17).

Розкрито основні аспекти наукового пошуку вітчизняних учених і фахівців в освітній галузі щодо проблеми розвитку освіти в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. Результати пізнання проблеми відображають сучасний стан педагогічної науки, дають можливість визначити основні площини наукового пошуку учених і фахівців у галузі освіти, осмислити реалії педагогічної практики для використання в національній системі освіти.

22. **Гришук, Ю. В.** Пріоритети та принципи розвитку сучасної вищої освіти у дослідженнях вітчизняних вчених / Ю. В. Гришук // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. А. Макаренка. – Київ, 2015. – Вип. 5/6. – С. 22–26. – Бібліогр.: 16 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://elibrary.kubg.edu.ua/11502/1/Y_V_Hryshchuk_PP5-6_2015_NDLOSV.pdf (дата звернення: 13.03.17).

Проаналізовано пріоритети та принципи розвитку сучасної вищої освіти в дослідженнях вітчизняних учених. Виділено пріоритетні завдання сучасної вищої освіти України, виконання яких сприятиме успішній інтеграції в Європейський простір вищої освіти. Розглянуто напрями та принципи державної політики України щодо розвитку вищої освіти відповідно до чинного законодавства.

23. **Дослідницькі університети**: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [авт.: А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін.] ; МОН України, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Ін-т вищ. освіти. – Київ : КНЕУ, 2014. – 349 с. –

Бібліогр.: с. 307–333. – Текст доступний в Інтернеті: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/7906> (дата звернення: 13.03.17).

Систематизовано методологічні засади міжнародної конкурентоспроможності дослідницьких університетів. Узагальнено досвід становлення університетів світового класу, з'ясовано їх роль та значення для економічного зростання країн. Досліджено сучасні світові тенденції розвитку вищої школи та механізм формування конкурентних переваг закладів вищої освіти на глобальному ринку освітніх послуг, існуючі в міжнародній практиці системи рейтингування дослідницьких університетів. Проаналізовано конкурентний стан українських вищих навчальних закладів та визначено стратегічні напрями створення і розбудови в Україні дослідницьких університетів світового рівня.

24. **Жиляєв, І. Б.** Вища освіта України: стан та проблеми / Жиляєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. – Київ : Н.-д. ін-т інформатики і права Нац. акад. прав. наук України : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2015. – 95 с. – Бібліогр. у підрядк. прим. – Текст доступний в Інтернеті: http://ippi.org.ua/sites/default/files/tekst_21072015.pdf (дата звернення: 13.03.17).

На основі аналізу значного масиву статистичної та політико-правової інформації запропоновано формалізований опис сучасного профілю національної системи вищої школи України в умовах розгортання нового етапу реформ вищої освіти. Подано загальний соціально-економічний і політико-правовий аналіз стану та динаміки розвитку української системи вищої школи порівняно з аналогічними системами деяких країн світу. Метою видання є висвітлення впорядкованого бачення стану і проблем системи вищої освіти України. Запропоновано авторське бачення потенціалу реформ вищої школи.

25. **Запровадження та використання болонських інструментів прозорості в Європейському просторі вищої освіти / Юрій Бобало [та ін.] // Вища шк. – 2014. – № 1. – С. 19–31. – Бібліогр.: 27 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://ipehea.in.ua/sites/default/files/download/pered_mat_vyd/2013_11_07_final_pavlysh_zagorodniy_babyn_tt_ehea.pdf (дата звернення: 13.03.17).**

Розкрито основні болонські інструменти прозорості вищої освіти та проблеми їх впровадження й використання в українських університетах.

26. **Ідея університету: сучасний дискурс: монографія / за ред. Л. В. Губерського, А. С. Філіпенка; [авт.: Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, С. В. Курбатов та ін.]; МОН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 367 с. – Бібліогр. у кінці ст.**

Присвячено теоретичним, методологічним, світоглядним і практичним аспектам діяльності університету крізь призму викликів сучасної епохи. Головну увагу приділено визначенню парадигмального статусу університету в контексті онтологічних та епістемологічних вимірів, його історичної місії, тенденцій розвитку університетської освіти в ХХІ ст. Розглянуто питання входження університету в європейський освітній і науковий простір, процеси його трансформації в Україні часів незалежності, механізми використання потенціалу університетів у модернізаційній стратегії нашої держави.

27. **Інновації у вищій освіті:** вітчизняний і зарубіжний досвід : навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Артємова ; МОН України, НАПН України, Ін-т вищ. освіти [та ін.]. – Ужгород : АУТДОР – ШАРК, 2015. – 357 с. – (Євроінтеграція: український вимір ; вип. 23). – Текст доступний в Інтернеті: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/9983> (дата звернення: 13.03.17).

У навчальному посібнику розкриваються концептуальні аспекти формування єдиного європейського освітнього простору, висвітлюються особливості інноваційної політики країн Вишеградської четвірки, впровадження освітніх інновацій у вищих навчальних закладах країн світу й України.

28. **Інновації у вищій освіті** = Innovations in Higher Education : за матеріалами наук. проекту «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейський освітній і науковий простір»: у 2 ч. / [упоряд. і заг. ред. І. В. Артємова] ; МОН України, Ужгород. нац. ун-т, ННІ євроінтеграц. дослідж. – Ужгород : АУТДОР – ШАРК, 2016.

Ч. 1 : Аналітичний огляд. – 382 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9978/1/Аналітичний%20звіт_1.pdf (дата звернення: 13.03.17).

Ч. 2 : Наукові розробки. – 323 с. – Текст доступний в Інтернеті: http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9979/1/Аналітичний%20звіт_2.pdf (дата звернення: 13.03.17).

Видання містить наукові матеріали про особливості інтеграційних процесів освіти, науки і виробництва в процесі становлення дослідницько-інноваційних університетів. Висвітлено широкий спектр питань, пов'язаних з трансформацією наукового знання в ринковий продукт і створення додаткової вартості в ланцюжку трикутника знань «освіта – наука – інновації».

У частині 1 – «Аналітичний огляд» – висвітлено інноваційну діяльність провідних університетів України. Розкрито сучасний стан їх дослідницько-інноваційної та наукової діяльності, наведено приклади та подано порівняльний аналіз концепцій і програм розвитку. Важливе місце відведено характеристиці стану інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності вищих навчальних закладів України. Висвітлено особливості інноваційної політики країн Вишеградської групи, здійснено порівняльний аналіз досвіду впровадження освітніх інновацій у вищих навчальних закладах країн світу та України.

У частині 2 – «Наукові розробки» – подано концепцію розвитку Ужгородського університету як інноваційного університету європейського рівня, зокрема через створення регіональної інноваційної структури – Наукового парку «Ужгородський національний університет» і перетворення вишу на важливий чинник регіонального зростання, а також розміщено каталог інноваційних проектів університету.

29. **Коваленко, О.** Правові основи та реалізація Закону України «Про вищу освіту» у вітчизняних університетах / Оксана Коваленко // Вища освіта України. – 2016. – № 4. – С. 21–26. – Бібліогр.: 16 назв.

У статті розглянуто правові основи Закону України «Про вищу освіту» та з'ясовано основні принципи державної політики в галузі вищої освіти. Розглянуто

здобутки та проблеми, що постають перед вищою освітою України на шляху її інтеграції до європейської спільноти.

30. **Курбатов, С. В.** Феномен університету в контексті часових та просторових викликів : монографія / Сергій Курбатов. – Суми : Унів. кн., 2014. – 261 с. – Бібліогр.: с. 186–232. – Текст доступний в Інтернеті: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/monogr_Fenomen-Univers_Kurbatov-2014_262p.pdf (дата звернення: 13.03.17).

Запропоновано філософську інтерпретацію проблем сучасної вищої освіти. Зроблено спробу проаналізувати та осмислити інституційну трансформацію університету в контексті темпоральних і просторових викликів сьогодення, ураховуючи, зокрема, проблему співвідношення таких фундаментальних складових місії сучасного університету, як навчання й дослідження, націоналізація й інтернаціоналізація. Окреслено перспективи побудови університету світового рівня в Україні.

31. **Линовицька, О.** Державна політика в галузі освіти: документи, норми, принципи / Олеся Линовицька // Вища освіта України. – 2016. – № 4. – С. 15–20. – Бібліогр.: 9 назв.

Йдеться про державну політику в галузі освіти. Зазначається, що основним вектором державної освітньої політики є європейський вектор. Його зміст визначають Велика хартія університетів, Лісабонська конвенція та Болонський процес.

32. **Лук'янова, Ю. С.** Болонський процес в Україні: стан та проблеми реалізації / Лук'янова Ю. С. // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 23. – С. 70–78. – Бібліогр.: 11 назв.

Розглядаються питання, пов'язані з проведенням реформ у системі вищої освіти відповідно до основних положень Болонського процесу.

33. **Моніторинг** інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / [за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова] ; Міжнар. благод. фонд «Міжнародний Фонд досліджень освітньої політики». – Київ : Таксон, 2014. – 143 с. – Бібліогр.: с. 130–143. – Текст доступний в Інтернеті: <http://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/Аналітичний-звіт.pdf> (дата звернення: 13.03.17).

В аналітичному звіті представлено результати моніторингових досліджень системи вищої освіти України та процесів її трансформації в контексті входження до Європейського простору вищої освіти та наукових досліджень у 2012–2014 рр. Цей аналітичний звіт є наступним кроком моніторингових досліджень з цієї проблематики, що проводяться Міжнародним благодійним фондом «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики» з 2011 р.

34. **Мосьпан, Н.** Розвиток вищої освіти в Європейському Союзі та Україні: тенденції освітньої політики / Наталія Мосьпан // Освітологія. – 2015. – [Вип.] 4. – С. 84–88. – Бібліогр.: 8 назв.

Подано аналіз політики впливу на розвиток освітніх систем у Європейському Союзі та Україні. Основним матеріалом дослідження є автентичні джерела – незалежні звіти Європейської Комісії та державні документи про вищу освіту України. На основі аналізу висвітлено основні нововведення в реформуванні вищої освіти та схожі тенденції політики розвитку вищої освіти в Європейському Союзі та Україні.

35. **Національна доповідь** про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пед. думка, 2016. – 444 с. – (До 25-річчя незалежності України). – Бібліогр.: с. 193–214. – Текст доступний в Інтернеті: <http://oblosvita.te.ua/news/1346-natsionalna-dopovid-pro-stan-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-v-ukraini> (дата звернення: 13.03.17).

Здійснено всебічний аналіз стану й розвитку національної освіти за 25-річний період незалежності України. Визначено актуальні проблеми освітньої сфери та виявлено причини їх виникнення. Запропоновано науково обґрунтовані шляхи модернізації вітчизняної освіти в контексті глобалізації, європейської інтеграції та національної самоідентифікації.

36. **Ніколаєв, Є.** Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014–2016 рр. [Електронний ресурс] : (Shadow Report) / Євген Ніколаєв, Олександр Длугопольський ; USAID, Фонд Східна Європа, Лаб. законодав. ініціатив, Програма «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво» // Освітня політика : портал громад. експертів. – Текст. дані. – [Київ], 2016. – 23 груд. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/analytics/868-reforma-vishchoji-osviti-ukrajini-realizatsiya-profilnogo-zakonu-v-2014-2016-rr> (дата звернення: 13.03.17). – Назва з екрана.

Експертний аналітичний звіт присвячений оцінці прогресу у здійсненні ключових реформ у сфері вищої освіти України, що були визначені новою редакцією закону «Про вищу освіту», прийнятого влітку 2014 р. Досліджуються питання розбудови нової системи гарантування якості вищої освіти, розвитку академічної та фінансової автономії вищих навчальних закладів, забезпечення чесних умов вступу до вищих навчальних закладів, інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього і наукового простору. У публікації досліджено прогрес у здійсненні відповідних заходів державної політики у дворічний період між вереснем 2014 р. (дата набрання чинності новим законом про вищу освіту) та вереснем 2016 р., а також подано окремі пропозиції щодо подальших кроків у цій сфері.

37. **Правові засади** реалізації Болонського процесу в Україні : [монографія] / [кол. авт.: Бугров В., Гожик А., Жданова К. та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової] ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти НАПН України, ГО «Інститут лідерства, інновацій та розвитку». – Київ : Пріоритети, 2014. – 155 с. – Бібліогр. в кінці розд. – Текст доступний в Інтернеті: http://ilid.org.ua/images/docs/bologna_process_in_ukraine.pdf (дата звернення: 13.03.17).

Висвітлено основні поняття, етапи та тенденції розвитку Європейського простору вищої освіти як мети Болонського процесу. Основні його інструменти

проаналізовано та подано на основі аналітичних даних європейських і вітчизняних експертних груп, робочих груп Міністерства освіти і науки України, а також Національної команди експертів з реформування вищої освіти. Розглянуто програми Європейського Союзу у сфері вищої освіти, відкриті для України. За результатами опитування керівників ВНЗ підготовлено аналітичну довідку про стан реалізації інструментів Болонського процесу в Україні.

38. **Рашкевич, Ю. М.** Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич ; МОН України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. – 166 с. – Бібліогр.: с. 159–164. – Текст доступний в Інтернеті: <http://www.erasmusplus.org.ua/2014-05-30-14-56-19/prezentatsii/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protsesu.html?download=82:bolonskyi-protses-nova-paradyhma-vyshchoi-osvity-yu-rashkevych> (дата звернення: 13.03.17).

Висвітлено основні аспекти нової парадигми Європейського простору вищої освіти – студентоцентрованого навчання. Детально проаналізовано основний поняттєво-термінологічний апарат, що стосується компетентнісного підходу до створення та реалізації освітніх програм нового покоління, використовується міжнародною фаховою спільнотою, а також відображений у новому Законі України «Про вищу освіту». Проаналізовано процес імплементації Болонського процесу в Україні та виклики, пов'язані із запровадженням нового законодавства у вищій освіті.

39. **Рябченко, В. І.** Вища школа України в загальноцивілізаційному контексті : (соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу) : [монографія] / Володимир Рябченко ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Фітосоціоцентр, 2015. – 673 с. – Бібліогр.: с. 645–673. – Текст доступний в Інтернеті: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6285> (дата звернення: 13.03.17).

У монографії уточнено сучасну місію вищої школи України. Визначено перелік найбільш небезпечних соціальних хвороб, якими системно уражені суспільство й вища школа. Обґрунтовано необхідність розв'язання проблеми компетентності з позицій багатовимірності. Актуалізовано світоглядну компетентність як визначальний чинник загальної компетентності. Сформульовано концептуальні зауваження щодо модернізації вітчизняної вищої освіти в контексті Болонського процесу. Розкрито сутність «грамотного» й «розумного» в життєвих виявах людини та проаналізовано проблему компетентності через триаду: авторитаризм – цинізм – конформізм. Обґрунтовано актуалізацію особистості студента як дієвого чинника розвитку вищої школи й розроблено концептуальну модель соціалізації особистості студента. Визначено шляхи оздоровлення українського суспільства та його вищої школи.

40. **Слюсаренко, О. М.** Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія / О. М. Слюсаренко ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ : Пріоритети, 2015. – 383 с. – Бібліогр.: с. 353–

383. – Текст доступний в Інтернеті:
http://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf (дата звернення: 25.01.17).

Монографія присвячена розв'язанню проблеми розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, що є важливим для вітчизняної вищої школи, яка за своєю якістю і конкурентоспроможністю не підкорює університетських вершин. Робота містить концептуальні засади проектування університетів світового рівня в Україні.

41. **Сухарніков, Ю.** Методологічні засади перебудови й осучаснення вищої освіти України / Юрій Сухарніков // Вища шк. – 2015. – № 11/12. – С. 35–61. – Бібліогр. у підрядк. прим.

Розглянуто розбіжності сутнісних засад функціонування систем вищої освіти в Україні та Європейського простору вищої освіти, а також пов'язані з цим розбіжності у дидактичному трактуванні основоположних термінів, що забезпечують розробку адекватного методологічного «шлейфа» модернізації й реформування вищої освіти України, а також стосуються засад педагогічного мислення.

42. **Терентьєва, Н. О.** Розвиток університетської освіти в Україні: історія, сучасність, тенденції: монографія / Наталія Терентьєва; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ: Інтерсервіс, 2015. – 427 с. – Бібліогр.: с. 338–387.

Висвітлено питання розвитку університетської освіти в Україні. Акцентовано увагу на історичному аспекті такої освіти. Розкрито теоретичні основи дослідження тенденцій розвитку університетської освіти. Розглянуто розвиток університетської освіти України в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. з виокремленням тенденцій, характерних для кожного етапу історичного розвитку в окреслених хронологічних межах. Виокремлено тенденції періоду другої академічної революції та представлено нові вектори її розвитку, у тому числі ноосферизацію освіти, трансграничність, інституціоналізацію та підготовку нового знанневого продукту.

43. **Чернуха, Н. М.** Інтеграційні процеси у вищій освіті: навч. посіб. / Н. М. Чернуха; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2015. – 89 с. – Бібліогр. в кінці розд.

Навчальний посібник створено на основі курсу лекцій з навчальної дисципліни «Інтеграційні процеси у вищій освіті». У змістовій структурі посібника представлено матеріали щодо пріоритетів та особливостей освітнього простору: історія та сучасність, теоретичні засади інтеграційних процесів у вищій освіті, методи та засоби запровадження у вищу освіту України основних положень, прийнятих у рамках Болонського процесу.

44. **Яковець, В.** Проблеми впровадження сучасної освітньої політики в системі вищої освіти України / В. Яковець // Післядиплом. освіта в Україні. – 2016. – № 1. – С. 9–16. – Бібліогр.: 12 назв.

Розглянуто основні концептуальні положення щодо реформування вищої освіти, відображені в новому Законі України «Про вищу освіту». Розкрито окремі проблеми організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах України в контексті реалізації ідей Болонського процесу.

2.2. Становлення нової організаційної структури вищої освіти

45. **Дрижак, В. В.** До питання про рівні та ступені вищої освіти, а також їх відповідність рівню Національної рамки кваліфікацій / Дрижак В. В., Єрмак С. М. // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2016. – Вип. 140 : Серія: Педагогічні науки. – С. 8–11. – Бібліогр.: 2 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=2995 (дата звернення: 14.03.17).

Подано аналіз основних положень нового Закону України «Про вищу освіту». Зокрема, визначено, хто є здобувачем вищої освіти, виділено п'ять рівнів вищої освіти – початковий, перший та другий освітні, третій – освітньо-науковий і науковий рівень. Проведено аналіз питання про рівні та ступені вищої освіти, а також їх відповідність рівню Національної рамки кваліфікацій у межах чинного законодавства.

46. **Дудка, Т.** Ступенева підготовка фахівців у розрізі вітчизняного та зарубіжного освітнього досвіду ХХ – початку ХХІ століть / Тетяна Дудка, Людмила Бондарина // Обрії. – 2014. – № 2. – С. 8–11. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2014_2_5 (дата звернення: 14.03.2017).

Розглянуто проблему ступеневості в освітньому процесі українських і зарубіжних вищих навчальних закладів. Доведено, що питання якості ступеневої освіти розглядається як головний критерій порівняння ефективності й життєдіяльності освітніх систем.

47. **Луговий, В. І.** Реалізація світового досвіду рівневої, орієнтаційної та галузевої організації вищої школи в Законі України «Про вищу освіту»: шлях до розуміння та визнання / Луговий Володимир Іларіонович, Слюсаренко Олена Миколаївна, Таланова Жаннета Василівна // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. / [Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ], 2014. – № 3 (дод. 1) : темат. вип. : Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу. – С. 32–37. – Бібліогр.: 21 назва.

Аргументовано, що передбачена Законом України «Про вищу освіту» рівнева, орієнтаційна та галузева організація вищої освіти враховує кращий світовий досвід і провідні тенденції в передовій вищій школі. Нова організаційна структура вітчизняної вищої освіти співвіднесена з рівнями, орієнтаціями (типами) і галузями основних міжнародних, європейських і національних документів і практик.

48. **Таланова, Ж.** Запровадження трициклової структури вищої освіти / Жаннета Таланова // Вища шк. – 2014. – № 3/4. – С. 7–26. – Бібліогр.: 38 назв.

На основі аналізу міжнародних і вітчизняних документів виявлено тенденції розвитку вищої освіти в контексті запровадження трициклової структури згідно з положеннями Болонського процесу, європейського простору вищої освіти. Виявлено особливості вітчизняної системи вищої освіти та суперечності в нормативно-правовому полі щодо рівневої організації вищої освіти України.

2.3. Імплементация Національної рамки кваліфікацій.

Створення нового покоління стандартів у сфері вищої освіти

49. **Вітченко, А.** Стандартизація вищої освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи вдосконалення / Андрій Вітченко // Вища шк. – 2016. – № 9. – С. 36–56. – Бібліогр.: 21 назва.

Стаття присвячена актуальній проблемі розроблення стандартів вищої освіти нового покоління. Проаналізовано сучасний стан і проблемні питання стандартизації вищої освіти на етапі імплементації Закону України «Про вищу освіту», визначено раціональні шляхи і підходи до проектування освітніх стандартів на новій методологічній основі.

50. **Внукова, Н.** Національна рамка кваліфікацій в системі забезпечення якості вищої освіти у вищому навчальному закладі / Наталія Внукова, Світлана Ачкасова // Новий колегіум. – 2016. – № 1. – С. 17–20. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11942/1/78_Внукова_Н_М,%20Ачкасова_С_А_Національна%20рамка%20кваліфікацій%20в%20системі%20забезпечення%20якості%20вищої%20освіти%20у%20вищому%20навчальному%20закладі.pdf (дата звернення: 14.03.17).

У статті розглянуто особливості Національної рамки кваліфікацій та обґрунтовано доцільність формування галузевих рамок кваліфікацій в Україні. Установлено, що Національна рамка кваліфікацій України передбачає запровадження європейських стандартів та принципів забезпечення якості вищої освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців. Визначено, що компетентності є основою розробки освітніх програм вищих навчальних закладів, що сприятиме реалізації системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

51. **Жарова, О. В.** До питання формування професійних стандартів та освітніх програм в умовах модернізації освіти / О. В. Жарова // Вісн. нац. авіац. ун-ту. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. / Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2016. – Вип. 1. – С. 33–36. – Бібліогр.: 6 назв.

Висвітлено проблему формування професійної компетентності майбутніх випускників вищих технічних навчальних закладів при розробці освітніх програм для подальшого актуального використання здобутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності. Визначено переваги впровадження професійних стандартів для ринку праці та сфери освіти, їх роль у формуванні якісного трудового потенціалу.

52. **Інновації у вищій освіті:** глосарій термінів і понять / [уклад.: І. В. Артёмов, А. В. Шершун, С. В. П'ясецька-Устич ; за ред. І. В. Артёмова] ; МОН України, НАПН України, Ін-т вищ. освіти [та ін.]. – Ужгород : АУТДОР – ШАРК, 2015. – 158 с. – Бібліогр.: с. 154–158. – (Євроінтеграція: український вимір ; вип. 25). – Текст доступний в Інтернеті: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8789> (дата звернення: 14.03.17).

Узагальнено поняттєво-термінологічний апарат інноваційної діяльності вищої школи, який використовується міжнародною та українською фаховою спільнотою. Подано визначення близько 300 ключових термінів і понять, що стосуються організації, функціонування й розвитку інноваційної діяльності ВНЗ в умовах глобалізації та євроінтеграції.

53. **Красовська, О.** Компетентнісний підхід до розроблення стандартів вищої освіти в галузі знань «Освіта» / Ольга Красовська // Молодь і ринок. – 2016. – № 5. – С. 64–68. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_5_14 (дата звернення: 14.03.17).

Розкрито особливості застосування компетентнісного підходу до розроблення стандартів вищої освіти в галузі знань «Освіта». Керуючись методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів, автор статті окреслює визначення предметної галузі «Освіта», її теоретичний зміст, об'єкти діяльності педагога, цілі навчання, методи, методика та технології. На основі Національної рамки кваліфікацій та варіантів з переліку проекту Tuning визначено ключові поняття стандарту вищої освіти – інтегральна, загальні та фахові компетентності майбутнього вчителя.

54. **Методичні рекомендації** для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання / [пер. з англ. Ю. М. Рашкевича / Нац. «Еразмус+» офіс в Україні]. – Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2016. – 79 с. – (Тюнінг. Гармонізація освітніх структур в Європі). – Текст доступний в Інтернеті: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1450-korysno-dlia-rozrobnykiv-osvitnikh-prohram.html> (дата звернення: 14.03.17).

Методичні рекомендації містять короткий опис компетентнісного підходу у вищій освіті, визначення основних категорій – «компетентність» і «результат навчання», а також детальний опис формату представлення профілю програми, приклади профілів, рекомендований проектом Tuning перелік загальних компетентностей і глосарій основних термінів. Методичні рекомендації можуть бути використані в системі вищої освіти України для розроблення освітніх програм, їх опису в каталогах курсів та акредитаційних матеріалах, а також для визнання іноземних дипломів і кваліфікацій.

55. **Національний освітній глосарій:** вища освіта / МОН України, НАПН України, Нац. Темпус-офіс в Україні ; [авт.-уклад.: В. М. Захарченко та ін. ; за ред. В. Г. Кременя]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Плеяди, 2014. – 98 с. – Бібліогр.: с. 89–97. – Текст доступний в Інтернеті: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/glossariy_Visha_osvita_2014_tempus-office.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Узагальнено поняттєво-термінологічний апарат вищої освіти, який використовується міжнародною, європейською, українською фаховою спільнотою насамперед при реалізації Міжнародної стандартної класифікації освіти та розвитку Європейського простору вищої освіти. Структура статей містить визначення терміна, що відображує його сутнісні характеристики, контекстуальну основу застосування. Глосарій містить 172 ключових терміни вищої освіти.

56. **Панасевич, Д.** Деякі методологічні та практичні підходи до складання переліку спеціальностей фахівців з вищою освітою / Дмитро Панасевич // Вища шк. – 2014. – № 7. – С. 13–36. – Бібліогр.: 13 назв.

Запропоновано різні методологічні підходи до складання єдиного переліку спеціальностей для всіх фахівців з вищою освітою. Перевагу віддано варіанту, коли окрема спеціальність у межах певної галузі професійної діяльності для бакалавра, спеціаліста і магістра за назвою збігається. Кожна така спеціальність супроводжується спорідненими спеціальностями молодших фахівців. Такий підхід дає можливість скоротити кількість наявних спеціальностей у кілька разів за рахунок їх узагальнення. Проаналізовано кількість та назви галузей знань. Останні пропонується назвати галузями професійної діяльності та/або навчання, що відповідає вимогам Національної рамки кваліфікацій. Подано єдиний перелік інженерних спеціальностей фахівців з вищою освітою для 19 галузей професійної діяльності.

57. **Панасевич, Д.** Про єдиний перелік галузей професійної діяльності та спеціальностей у сфері вищої освіти України / Дмитро Панасевич // Вища шк. – 2015. – № 11/12. – С. 62–74. – Бібліогр. у підрядк. прим.

Проаналізовано перелік наукових спеціальностей (2011) та «освітні» переліки спеціальностей (2010 і 2015). Звернуто увагу на відсутність чіткої методології у формуванні структури й змісту нового переліку 2015 р. та його невідповідність Закону України «Про вищу освіту» в частині поєднання з науковими спеціальностями. На основі запропонованого методологічного підходу та проведеного аналізу подано проект Єдиного переліку галузей професійної діяльності та спеціальностей у сфері вищої освіти України.

58. **Розроблення освітніх програм** : метод. рек. / [авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя] ; НАПН України, Нац. Темпус/Еразмус+ офіс в Україні. – Київ : Пріоритети, 2014. – 119 с. – Бібліогр.: с. 117–118. – Текст доступний в Інтернеті: http://www.ihed.org.ua/images/biblioteka/rozroblennya_osv_program_2014_tempus-office.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Подано методичні рекомендації щодо розроблення освітніх програм у контексті нового Закону України «Про вищу освіту» і документів Європейського простору вищої освіти, узагальнено міжнародний та український досвід.

2.4. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти

59. **Від контролю до культури якості**: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі = От «что такое плохо?» к культуре качества: перезагрузка процессов обеспечения качества в украинской высшей школе = «We share because we care»: reloading the processes of quality assurance in the Ukrainian higher education : практ. посіб. / [ред.: С. Гришко, Т. Добко, О. Кайкова та ін.]. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. – 166 с. – (Темпус-проект 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR «Towards Trust in Quality Assurance Systems»). – Текст укр., рос., англ. – Текст доступний в Інтернеті: http://dovira.eu/Trust_2.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Посібник містить методичні результати діяльності консорціуму Темпус-проекту «Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти (TRUST)», що спрямовані на розробку та впровадження процедур забезпечення якості вищої освіти в Україні на основі принципу «об'єднання через довіру».

60. **Імператив якості:** вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту = «Что такое хорошо»: учимся ценить и оценивать высшее образование = Quality matters: how to value and evaluate higher education: навч. посіб. / [ред.: Т. Добко, М. Головянко, О. Кайкова та ін.]. – Львів : Манускрипт, 2014. – 570 с. – (Темпус-проект 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR «Towards Trust in Quality Assurance Systems»). – Текст укр., рос., англ. – Текст доступний в Інтернеті: http://dovira.eu/Trust_1.pdf (дата звернення: 14.03.17).

У посібнику відображено результати діяльності консорціуму Темпус-проекту «Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти (TRUST)», спрямованого на побудову загальної, інноваційної, політично нейтральної системи забезпечення якості освіти, створення національного порталу із забезпечення якості для підтримки неупередженої і відкритої широкому суспільству системи, розробку нових практик щодо забезпечення якості та запровадження схем підготовки ключового персоналу ВНЗ, міністерства і законодавчих організацій у галузі освіти. Проаналізовано досвід європейських країн та українську освітню практику щодо забезпечення якості освіти, а також виклики на шляху інтеграції України в Європейський простір вищої освіти.

61. **Красильникова, Г. В.** Європейські підходи до моніторингу якості вищої освіти у документах і стандартах / Красильникова Ганна Володимирівна // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Київ, 2014. – Вип. 1. – С. 211–221. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2014_1_29 (дата звернення: 14.03.17).

Висвітлено питання якості вищої освіти, забезпечення та моніторингу в документах Болонського процесу, динаміки їх розвитку. Визначено принципові відмінності та умови зближення позицій української та європейської систем вищої освіти щодо моделі забезпечення її якості на всіх управлінських рівнях, у тому числі й інституційному. Доведено нагальну необхідність заміни традиційної вітчизняної системи контролю та оцінювання вищої освіти на систему забезпечення і моніторингу її якості.

62. **Кубанов, Р. А.** Європейські стандарти освіти: загальний аналіз / Р. А. Кубанов // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки : [зб. наук. пр. / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ], 2014. – № 2. – С. 5–14. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_2_3 (дата звернення: 14.03.17).

Визначено необхідність створення Єдиного європейського простору вищої освіти, відображено багатоплановість процесу забезпечення якості вищої освіти, уточнено установи, які беруть участь у цьому процесі, та розглянуто

основні принципи їх діяльності. Схарактеризовано сучасні критерії й стандарти, стратегії, завдання управління та забезпечення оцінювання якості освіти в Європі. Проаналізовано окремі тенденції впровадження систем управління якістю у вищих навчальних закладах України.

63. **Опар, Н. В.** Особливості нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти в Україні в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / Опар Наталія Василівна // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електрон. наук. фах. вид. / Херсон. нац. техн. ун-т. – Текст. дані. – Херсон, 2015. – № 1. – Бібліогр.: 8 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_22 (дата звернення: 14.03.17). – Назва з екрана.

Проаналізовано нормативно-правову базу управління вищою освітою в Україні, акцентовано увагу на статтях нормативно-правових актів, якими регламентуються питання забезпечення якості вищої освіти в Україні.

64. **Панич, О.** Зовнішня оцінка якості вищої освіти в Україні: що може бути змінено? [Електронний ресурс] / Олена Панич // Освітня політика : портал громад. експертів. – Текст. дані. – [Київ], 2015. – 14 трав. – Бібліогр.: 14 назв. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/430-zovnishnya-otsinka-yakosti-vishchoji-osviti-v-ukrajini-shcho-mozhe-buti-zmineno> (дата звернення: 14.03.17). – Назва з екрана.

Метою статті є визначення засад, на яких в Україні може бути сформований інститут незалежної оцінки якості вищої освіти. Актуальність цього питання полягає в практичній потребі вдосконалення політики управління якістю освіти як невід'ємної складової освітньої реформи.

65. **Письменкова, Т.** Засоби діагностики рівня досягнень студентів як складова системи забезпечення якості вищої освіти / Тетяна Письменкова // Вища шк. – 2015. – № 11/12. – С. 98–107. – Бібліогр.: 6 назв.

Розглянуто питання якості вищої освіти. Проаналізовано сучасний стан вищої освіти в Україні. Запропоновано алгоритм формування засобів діагностики рівня досягнень студентів як одного з головних елементів забезпечення якості освіти.

66. **Розвиток системи** забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформ.-аналіт. огляд / [за заг. ред. С. Калашнікової, В. Лугового]; НАПН України, Ін-т вищ. освіти НАПН України, Нац. «Еразмус+» офіс в Україні. – Київ : [Пріоритети], 2015. – 83 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protsehu.html?download=88:rozvytok-systemy-zabezpechennia-iakosti-vyshchoi-osvity-ukrainy> (дата звернення: 14.03.17).

Інформаційно-аналітичний огляд підготовлено з метою сприяння процесу створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти України, становлення його ефективної діяльності у світлі реалізації положень нового Закону України «Про вищу освіту» та формування в національному просторі вищої освіти України нової культури вдосконалення якості вищої

освіти на засадах об'єктивності й прозорості, довіри й субсидіарності, партнерства й колегіальної відповідальності.

67. **Ромащенко, І.** Імплементация Закону України «Про вищу освіту» як ключова умова забезпечення якості освіти та ефективної науково-дослідницької діяльності у системі вищої освіти / Інна Ромащенко // Молодь і ринок. – 2016. – № 10. – С. 98–103. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://mr.dspu.edu.ua/publications/2016/10_141_2016.pdf (дата звернення: 14.03.17).

У статті проаналізовано питання забезпечення якості вищої освіти у світлі імплементації Закону України «Про вищу освіту». Обґрунтовано необхідність показників забезпечення внутрішньої якості освіти вищим навчальним закладом, зміст та функції науково-дослідницької діяльності студентів як важливої складової освітнього процесу.

68. **Рябченко, В.** Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітнянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу / Володимир Рябченко // Вища освіта України. – 2015. – № 1. – С. 12–27. – Бібліогр.: 20 назв.

Проаналізовано основні реформи вищої школи в Україні, які були здійснені протягом останніх 35 років, та їх вплив на якість вищої освіти.

69. **Сігаєва, Л. Є.** Якість вищої освіти: загальна тенденція сучасності / Сігаєва Л. Є., Білобровко Т. І. // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 34. – С. 124–132. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuP_2015_34_18 (дата звернення: 14.03.17).

Проаналізовано поняття «якість освіти», «якість вищої освіти», визначено три основних підходи до оцінювання якості освіти – репутаційний, результативний і загальний. Обґрунтовано необхідність створення незалежних агентств із гарантування якості освіти. Розглянуто якість вищої освіти як багатоаспектне поняття, що поєднує якість особистості, якість змісту освіти та якість освітніх технологій.

70. **Сікорський, П.** Зовнішні чинники і їх вплив на якість вищої освіти в Україні / Петро Сікорський // Вища освіта України. – 2016. – № 4. – С. 51–57. – Бібліогр.: 8 назв.

Автор висвітлює низку проблем вищої освіти, зокрема досліджує питання щодо якості вищої освіти та впливу зовнішніх чинників на якість. Розкриває причини відставання вищих закладів освіти України від європейських.

71. **Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) = Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)** : ухвал. Міністер. конф. в Єревані, 14–15 трав. 2015 р. / [Європ. асоц. забезпечення якості вищ. освіти, Європ. союз студентів, Європ. асоц. ун-тів та ін.]. – Київ : ЦС, 2015. – 30 с. – Текст укр., англ. – Текст доступний в Інтернеті: <http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines-for-qa-in-the-eha-2015.pdf> (дата звернення: 14.03.17).

Висвітлено стандарти і рекомендації, підготовлені Європейською асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) спільно з Європейським

союзом студентів (ESU), Європейською асоціацією закладів вищої освіти (EURASHE) та Європейською асоціацією університетів (EUA) як низка приписів стосовно внутрішніх і зовнішніх систем забезпечення якості у сфері вищої освіти.

72. **Шийка, О.** Категорія якості вищої освіти: теоретико-методологічний аспект / Оксана Шийка // Молодь і ринок. – 2016. – № 1. – С. 138–142. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_1_29 (дата звернення: 14.03.17).

Розглянуто окремі аспекти поняттєво-категоріального апарату якості вищої освіти. Виявлено, що існує певна система критеріїв, відповідно до якої трактується поняття «якість освітніх послуг» і яка відображена головним чином у відповідній нормативно-правовій базі. На основі аналізу теоретичних праць українських і зарубіжних фахівців виявлено, що в контексті дослідження якості освіти не існує однозначного тлумачення сутності цього поняття. Проте можна вважати це питання першочерговим у модернізації системи вищої освіти у світлі вимог Болонської декларації.

2.5. Упровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС)

73. **Європейська** кредитна трансферно-накопичувальна система : довід. користувача : пер. з англ. / за ред. Ю. М. Рашкевича, Ж. В. Таланової ; МОН України, Нац. «Еразмус+» офіс в Україні. – 2-ге вид. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 103 с. – Текст доступний в Інтернеті: <http://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?download=126:yekts-dovidnyk-korystuvacha-2015-r-pereklad-ukrainskoiu-movoiu> (дата звернення: 14.03.17).

Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) є інструментом Європейського простору вищої освіти, що допомагає зробити навчання та навчальні курси прозорішими, сприяючи поліпшенню якості вищої освіти. Довідник користувача ЄКТС, який підготувала робоча група практиків, надає методичну допомогу щодо реалізації ЄКТС, містить посилання на відповідні допоміжні документи і є офіційним керівництвом для використання Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи. У довіднику висвітлено ключові особливості ЄКТС, можливості його використання у створенні, реалізації та моніторингу освітніх програм, розглянуто умови ЄКТС щодо мобільності та визнання кредитів, подано допоміжні документи. Видання містить глосарій і додатки, в яких розглянуто конкретні приклади.

74. **Кубанов, Р. А.** Кредитно-модульна організація навчального процесу студентів у вищому навчальному закладі / Р. А. Кубанов // Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2014. – № 4. – С. 245–254. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pednauk_2014_4_31.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Базовою основою для організації системи кредитно-модульного навчання є трактування сутності Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС). ЄКТС обумовлює кредитно-модульну організацію навчального процесу, що ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (кредитів).

Визначено переваги кредитно-модульної системи навчання і важливість її адаптації до традиційної системи освіти. Обґрунтовано актуальність питання, приділено увагу таким феноменам, як «кредитно-модульна система», «зміст кредитно-модульної системи».

75. Теоретичні та методичні засади управління підготовкою фахівців з педагогіки вищої школи на основі компетентнісного підходу в межах європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу: монографія / [З. В. Рябова, І. І. Драч, Н. О. Приходькіна та ін.]; МОН України, Держ. вищ. навч. закл. «Університет менеджменту освіти». – Київ: Альфа-Реклама, 2014. – 337 с. – Бібліогр. у кінці розд. – Текст доступний в Інтернеті: <http://lib.iitta.gov.ua/8311/1/Монографія.pdf> (дата звернення: 14.03.17).

У монографії розкрито концептуальні підходи, зміст, технологію, технологічне забезпечення, маркетингово-моніторинговий супровід та трансформаційні процеси підготовки фахівців з педагогіки вищої школи на основі компетентнісного підходу в межах європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу. Описано педагогічні умови процесу підготовки магістрів специфічної категорії «педагогіка вищої школи».

2.6. Проблеми академічної мобільності.

Поглиблення процесів інтернаціоналізації вищої освіти

76. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій: аналіт. огляд / авт.: Андрущенко Тетяна Вікторівна [та ін.; за заг. ред. Степаненко І. В.] // Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часоп. / [Ін-т вищ. освіти НАПН України. – Київ], 2015. – № 3 (дод. 2): темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – С. 154–280. – Текст доступний в Інтернеті: http://lib.iitta.gov.ua/705202/1/Analiz_dosvidu_internac%20BO_strategii_kultogum%20avtors-kolektiv_IVO-2015_130p.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Аналітичний огляд підготовлено авторським колективом наукових працівників відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України за загальною редакцією завідувача відділу, доктора філософських наук, професора І. В. Степаненко. Аналітичний огляд складається з трьох розділів. У розділі 1 проаналізовано загальний контекст розгортання інтернаціоналізації вищої освіти на культурно-гуманітарних засадах у теоретичному та інституціональному вимірах. Розділ 2 присвячено аналізу деяких змістових напрямів інтернаціоналізації вищої освіти – ціннісному, мультикультурному, освіті для дорослих. У розділі 3 розглянуто такі механізми інтернаціоналізації вищої освіти, як програми спільних/подвійних ступенів у

європейському просторі вищої освіти і міжнародна діяльність вищого навчального закладу.

77. **Андрущенко, В.** Академічна мобільність в українському просторі вищої освіти: реалії, виклики та перспективи розвитку / Віктор Андрущенко, Денис Свириденко // Вища освіта України. – 2016. – № 2. – С. 5–11. – Бібліогр.: 11 назв.

У статті аналізуються проблеми імплементації академічної мобільності в українському просторі вищої освіти. З методологічних позицій філософії освіти автори діагностують чинники, що знижують кількісні та якісні показники програм академічних обмінів, і пропонують заходи, що мають сприяти процесам актуалізації академічної мобільності та відповідно наповнити входження до Європейського простору вищої освіти реальним змістом.

78. **Грицюк, Л.** Реалізація програм «Подвійний диплом» як спосіб входження вітчизняних ВНЗ до Європейського простору вищої освіти / Лідія Грицюк, Анна Лякішева // Вища шк. – 2014. – № 7. – С. 46–54. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4211/1/double%20diploma.pdf> (дата звернення: 14.03.17).

Розкрито теоретичні засади вивчення особливостей програм подвійного диплома як реального розв'язання завдань Болонського процесу. Досліджено історичні аспекти та причини появи програм подвійного диплома в Європі. Проаналізовано способи та механізми створення і реалізації моделей одночасного навчання студентів у партнерських вищих навчальних закладах Європи. Визначено перспективи використання програм подвійного диплома вищими закладами України у співдружності із зарубіжними.

79. **Єрмаченко, В.** Вхідна мобільність як фактор розвитку сучасного вищого навчального закладу / Володимир Єрмаченко, Олексій Єрмоленко // Вища шк. – 2015. – № 9/10. – С. 59–69. – Бібліогр.: 11 назв.

Розглянуто проблему входження українського університету до міжнародного освітнього простору. Розкрито сутність європейських принципів в освітній діяльності. Сформовано основні положення, на яких має будуватись модель сучасного відкритого «мобільного університету», діяльність якого ґрунтується на застосуванні нових форм і методів навчання, а також оцінювання якості здобуття знань і професійних компетентностей, що притаманні європейським освітнім установам, з одночасним збереженням кращих здобутків вітчизняних закладів вищої освіти. Особливу увагу приділено перспективам розвитку та організації «в'їзної мобільності» українського університету.

80. **Золотарьова, І.** Розвиток інтернаціоналізації університету у співпраці з Європейським простором вищої освіти / Ірина Золотарьова, Жан-Юг Шоша // Вища шк. – 2015. – № 9/10. – С. 70–79. – Бібліогр.: 7 назв.

З розвитком процесів глобалізації й інтернаціоналізації економіки та бізнесу перед вищою освітою постали нові цілі – підготовка професійних кадрів, здатних ефективно працювати у нових умовах глобального ринку. Розвиток

міжнародного міжвузівського співробітництва дає можливість організувати спільні дослідницькі проекти, обмінні програми для студентів і викладачів, спеціальні програми для іноземних студентів. Програми подвійних дипломів і результати участі в програмах Європейського союзу стають реальними точками зростання та модернізації університетів, сприяють підвищенню конкурентоспроможності, удосконаленню системи забезпечення якості, інфраструктури й управління в університетах.

81. **Проблеми** організації навчання у рамках програми отримання подвійного диплома / В. М. Лісовий [та ін.] // Мед. освіта. – 2014. – № 2. – С. 42–43. – Бібліогр.: 2 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/journals/education/2014/med_osv_2_14.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Розглянуто проблеми, з якими стикаються майбутні фахівці під час навчання за програмами подвійного диплома. Проаналізовано відомі моделі програм з отримання подвійного диплома.

82. **Романовський, О. Г.** Програми подвійного диплома: моделі та перешкоди в їх реалізації у межах національної системи вищої освіти / О. Г. Романовський, В. М. Мороз // Теорія і практика упр. соц. системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2014. – № 3. – С. 3–13. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/наукова_періодика/Tipuss/2014/3/ПРОГРАМИ%20ПОДВІЙНОГО%20ДИПЛОМА-%20МОДЕЛІ%20ТА%20ПЕРЕШКОДИ%20В%20ЇХ.pdf (дата звернення: 14.03.17).

Проаналізовано зміст найбільш поширених моделей реалізації програм подвійного диплома вищими навчальними закладами. Визначено недоліки та переваги окремих моделей подвійного диплома та запропоновано авторське бачення на механізми їх реалізації. Розглянуто основні перешкоди, які впливають на ефективність впровадження програм подвійного диплома в національну систему вищої освіти.

83. **Свириденко, Д. Б.** Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д. Б. Свириденко; МОН України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 279 с. – Бібліогр.: с. 251–279. – Текст доступний в Інтернеті: <http://www.imad.npu.edu.ua/index.php/publikatsii-vykladachiv-institutu/34-svyrydenko-d-b-akademichna-mobilnistvidpovid-na-vyklyky-hlobalizatsii-monohrafiia-k-v-vo-npu-imeni-m-p-drahomanova-2014-279-s> (дата звернення: 14.03.17).

Здійснено аналіз феномену академічної мобільності в контексті глобалізаційних викликів системі вищої освіти. Досліджено соціокультурні передумови оформлення ідей академічної мобільності, розкрито зв'язок із проблематикою свободи, проаналізовано екзистенціальні проблеми актуалізації академічної мобільності в сучасній сфері вищої освіти, запропоновано моделі реалізації академічної мобільності в освітньому просторі на початку XXI ст.

84. **Шамардіна, В. М.** Мобільність – шлях інтеграції в європейський освітній простір [Електронний ресурс] / В. М. Шамардіна // Інженер. та освіт.

технології : [електрон. журн.] / Кременчуц. нац. ун-т ім. М. Остроградського. – Текст. дані. – Кременчук, 2015. – № 3 : темат. вип. «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи». – С. 24–26. – Бібліогр.: 4 назви. – Режим доступу: http://eetecs.kdu.edu.ua/2015_03/EETECSS2015_03.pdf (дата звернення: 14.03.17). – Назва з екрана.

Досліджено досвід функціонування в Україні німецьких технічних факультетів, які є базою практичної реалізації можливих шляхів наукової та академічної мобільності студентів, науковців, викладачів.

ПЕДАГОГІЧНА НАУКА

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ

(аналітичний огляд, частина II)

Частина I – див.: Аналітичний вісник у сфері освіти й науки. – 2016. –
Вип. 4. – С. 31–47.



Упорядник

Селецький А. В., канд. іст. наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Нині у вітчизняній педагогічній науці триває широка дискусія з приводу шляхів, механізмів, умов реалізації методології компетентнісного підходу в освіті, зокрема професійній. У численних наукових працях учені опрацьовують новий теоретичний базис, висвітлюють сутність таких понять, як «компетентність», «компетенція», «компетентнісний підхід», «ключові компетенції» тощо.

Компетентнісний підхід в освіті, на думку П. Лузана, має реалізовуватися за трьома послідовними, етапами: розроблення і запровадження в педагогічну практику освітніх стандартів (змістовий аспект), підготовка фахівців засобами педагогічних технологій, що гарантують досягнення освітніх результатів (технологічний аспект), організація валідного, об'єктивного й надійного педагогічного контролю (діагностичний аспект) [22]. Використовуючи переконливу наукову аргументацію, автор висвітлює основні підходи до проектування організаційних форм проблемно-розвивального навчання, обґрунтовує пізнавальні можливості інформаційної лекції, проблемної лекції, навчального проектування в реалізації ідей компетентнісної методології та формулює висновок, що застосування методів проблемно-розвивального навчання дає можливість сформувати в учнів продуктивні знання й уміння, творчо розвинути їхню самостійність, відповідальність, комунікативність і тим самим реалізувати положення компетентнісного підходу за умови цілеспрямованого залучення молодших спеціалістів системи ПТО до навчально-професійної діяльності.

У ґрунтовних теоретико-методологічних працях В. Ягупова із зазначеної проблематики висвітлено переконливі результати всебічного аналізу сутності, змісту, класифікації та вимог ключових компетентностей до випускників

професійно-технічної освіти, в яких доведено необхідність їх урахування в процесі теоретичного обґрунтування та створення стандартів професійно-технічної освіти [49]. Роблячи авторський внесок у визначення структури ключових компетентностей, дослідник пропонує універсальне трактування професійної компетентності майбутніх фахівців, яких готують у професійно-технічних закладах освіти, наголошуючи на тому, що професійна компетентність має поєднувати інтелектуальну (знання та способи пізнавальної діяльності), діяльнісну (навички, вміння та бажано – здібності) і суб'єктну (саморефлексія, самодетермінація та саморегуляція) складові професійної освіти. Водночас у публікації акцентується увага на тому, що професійна компетентність, набута в результаті навчання, поєднує не тільки когнітивну та операціонально-технологічну складові професійної освіти, а й емоційну, естетичну, соціальну й поведінкову, істотно впливаючи при цьому на формування системи ціннісних орієнтацій учня [49].

У статті «Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти» [50] В. Ягупов пропонує визначення професійної компетентності, розглядаючи його як інтегральне явище щодо суб'єкта професійної діяльності, що включає не тільки його професійні та фахові знання, навички, вміння, професійно важливі якості, професійний і фаховий досвід, які забезпечують успішну реалізацію посадових компетенцій, але й мотиваційну готовність і позитивне ставлення до цілей, завдань, змісту, методик, технологій, засобів і результатів своєї професійної діяльності. Розрізняючи поняття «професійна компетентність» і «фахова компетентність», автор обґрунтовує компоненти і ключові характеристики останньої дефініції та пропонує осягати це поняття в такій послідовності: «праця – професія – спеціальність (фах) – фахівець», тобто як таку компетенцію, яка, на відміну від усталених уявлень щодо загальної професійної компетентності, існує в межах певного виду праці, професії, конкретного переліку робіт, а, з огляду на професійно-технічну галузь освіти, як підготовленість майбутнього працівника до виконання трудової діяльності за конкретною спеціалізацією в межах певної спеціальності.

У публікаціях В. Манька [23] розглянуто актуальні теоретико-методологічні аспекти оцінювання якості підготовки кваліфікованих робітників у системі професійно-технічної освіти. При цьому наголошується, що у процесі розробки методики оцінювання навчальних досягнень учнів професійно-технічних навчальних закладів викладач повинен базуватися на нових загальних принципах та методології, що враховують глобальні тенденції світової педагогічної практики:

- зміна характеру набуття знань – із стрункої ієрархічної системи знань класичної освіти до «мозаїчних знань», отриманих через засоби масової комунікації (мережа Інтернет, телебачення тощо);
- перехід від технократичної системи освіти до гуманістичної, в основу якої покладено взаємодію, співробітництво, партнерство, діалог з особистістю учня;

- інтеграція, створення єдиного освітнього та інформаційного простору, ліквідація дисциплінарної роз'єднаності;
- якісна зміна функцій педагога, головною тенденцією якої є керівництво пізнавальною діяльністю учнів, контроль і діагностика розвитку особистості під час набуття нею знань.

Автор надає власне визначення якості освіти, під якою розуміється певний рівень засвоєння змісту освіти (знань, способів діяльності, досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісних відношень), а також сукупність властивостей, якостей, здібностей та здатностей, характеристик робітника, рівень яких формується у процесі здійснення ним навчальної діяльності у професійно-технічному навчальному закладі відповідно до індивідуальних можливостей, прагнень і нахилів, і повинен відповідати вимогам споживачів (суспільства, ринку праці, роботодавців, самої особистості).

Розгляду багатоаспектних проблем якості професійної освіти присвячено статтю В. Радкевич «Науково-методичне забезпечення якості професійної освіти і навчання» [33], в якій знайшло всебічне обґрунтування підсистем якості професійної освіти і навчання: якість державних стандартів; якість технологій навчання; якість засобів навчання; якість педагогічних працівників; моніторинг якості професійної освіти і навчання тощо. Автором викладено методичні підходи до створення нового покоління державних стандартів з робітничих професій на компетентнісній основі; обґрунтовано роль особистісно-розвивальних педагогічних технологій у формуванні професійно важливих якостей майбутніх кваліфікованих робітників; розкрито структуру інформаційно-освітнього середовища, що забезпечує централізовану електронну навчально-методичну та організаційно-педагогічну підтримку діяльності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів.

З позиції системного підходу, зазначає дослідник, структурними компонентами якості професійної освіти і навчання як суспільного феномену є: якість особистості випускників ПТНЗ – майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, яка визначається розвитком їхніх соціальних, культурно-духовних і професійно-діяльнісних здібностей на рівні, необхідному й достатньому для реалізації ними цілей і функцій, що відповідають вимогам сучасного виробництва; якість освітньої системи (процесу), а також якість підсистем – елементів освітньої системи.

Як об'єкт управлінського впливу якість професійної освіти і навчання, за авторською ідеєю, характеризується сукупністю таких підсистем: якість державних стандартів; якість технологій навчання; якість засобів навчання; якість педагогічних працівників; моніторинг якості професійної освіти і навчання тощо.

У моделюванні результатів професійної освіти і навчання, їх представленні у вигляді норм якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів актуалізується необхідність використання державних стандартів, створених на основі компетентнісного підходу. Цей підхід є важливим концептуальним підґрунтям оновлення змісту професійної освіти і навчання, його орієнтації на досягнення достатньо високого рівня професійних знань, досвіду,

обізнаності для якісного здійснення трудової діяльності в умовах виробництва та сфери обслуговування [33].

Проблемам впровадження технологій інноваційного навчання в професійній освіті посвячено наукову розвідку М. Артюшиної [7]. Розкриваючи роль інноваційної діяльності у професійно-технічній освіті, автор звертається до аналізу проблем, які загальмовують впровадження інноваційних технологій навчання у ПТНЗ: неврахування наявних умов, недостатній науковий супровід, локальність інновацій. Методом зіставлення традиційного та інноваційного навчання дослідниця доводить, що інноваційність технології має бути пов'язана не тільки з її новизною, популярністю чи запровадженням сучасних технічних засобів, а також із загальною зорієнтованістю такої технології на розвиток інноваційних властивостей учнів. У статті також запропоновано авторське трактування поняття «технології інноваційного навчання», що розглядається як системний, послідовний, відтворювальний процес навчання, спрямований на підготовку тих, хто навчається, до інноваційної діяльності; обґрунтовано доцільність віднесення до технологій інноваційного навчання технології проблемного навчання, колективної розумової діяльності, розвитку критичного мислення, проектного навчання, інтерактивного, ігрового. У дослідженні охарактеризовано перелічені технології навчання та надано оцінку їхньої ролі у розвитку інноваційних властивостей учнів професійно-технічних закладів освіти.

Важливим та надзвичайно актуальним напрямом інноваційної діяльності системи професійно-технічної освіти в Україні є запровадження в освітню практику інформаційно-комунікаційних технологій, створення на їх основі сучасних дидактичних засобів навчання, зокрема, нового покоління електронних підручників.

Різномічні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес професійно-технічного закладу освіти наводить І. Савченко [41] на основі аналізу здійсненого констатувального експерименту щодо виявлення рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями директорів, заступників директорів, викладачів загальноосвітніх дисциплін, викладачів загальнопрофесійної та професійно-теоретичної підготовки, майстрів виробничого навчання. Дослідником виявлено причини і гальмівні фактори, що спричиняють недостатній рівень використання педагогічними працівниками ПТНЗ цих засобів у професійній діяльності. Окреслено переваги використання сучасних засобів ІКТ у процесі формування професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників в умовах розбудови інформаційно-комунікаційного середовища ПТНЗ.

У статті презентовано підходи та технології щодо активізації поширення знань з використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у практику роботи педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів України в умовах формування відкритого освітнього інформаційного простору. Зроблено висновки про те, що процес навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій принципово відрізняється від традиційної професійної підготовки за змістом, методами й технологіями,

характером діяльності викладача і учня, а також кінцевими результатами. Окремо наголошується, що значення використання ІКТ у ході професійної підготовки не можна недооцінювати, особливо у сфері обслуговування кваліфікованими робітниками складних технічних пристроїв на основі сучасних комп'ютерних програм і під час впровадження інноваційних виробничих технологій.

Проблемам використанню інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу. присвячено ґрунтовну розвідку Л. Майбороди [24]. Стаття містить аналіз досліджень і публікацій з питань використання засобів ІКТ у підготовці майбутніх фахівців, сучасного стану використання ІКТ у професійно-технічних навчальних закладах, забезпеченості викладання дисциплін наочними засобами навчання (паперовими, діапозитивами, комп'ютерними презентаціями, відео, програмними засобами), ступінь усвідомлення педагогами професійного навчання ролі використання ІКТ у професійній підготовці кваліфікованих робітників, готовності їх до використання ІКТ у професійній діяльності та рівня комп'ютерної грамотності. Зроблено висновок про позитивну мотивацію педагогів професійного навчання щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності, їхню готовність до розроблення сучасних наочних засобів навчання за умов покращення матеріально-технічних умов. Наголошено на існуванні нагальної потреби підвищення рівня комп'ютерної грамотності педагогів професійного навчання, їх готовності до використання ІКТ у професійній діяльності та важливість розроблення спеціальної програми для підвищення кваліфікації педагогів професійного навчання у міжкурсовий період.

Необхідність розробки і впровадження механізму інформаційно-аналітичної діяльності у роботу ПТНЗ та основні підходи щодо її виконання заступником директора з навчально-виробничої роботи з урахуванням сучасних вимог системи професійно-технічної освіти і ринку праці доводить Н. Величко [9]. Зокрема автор зазначає, що ефективність будь-якої інформаційно-аналітичної діяльності залежить від якості інформації, яка використовується, наводить аргументацію щодо необхідності формування інформаційно-аналітичної бази у ПТНЗ, обґрунтовує необхідність і пропонує механізм проведення інформаційно-аналітичної роботи заступниками директорів серед педагогічних працівників колективу, формулює основні напрями діяльності інформаційно-аналітичної служби ПТНЗ на чолі із заступником директора з навчально-виробничої роботи, які свідчать про необхідність розгляду інформації як стратегічного ресурсу, демонструють принципово нові підходи до опрацювання статистичних даних і сприяють формуванню гнучкої системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності училища. Крім цього автором наводяться основні підходи й різновиди моніторингові, які є одним із найважливіших засобів відстеження інновацій у системі ПТО та виступають самостійною функцією управління розвитком навчального закладу; окреслено на найближчу перспективу основні позитивні результати інформаційно-аналітичної діяльності навчального закладу.

Теоретичним питанням розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогів професійного навчання професійно-технічних навчальних закладів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема, формуванням інформаційно-освітнього середовища навчального закладу присвячено статтю Л. Майбороди [25].

У зазначеній публікації викладено методику формування інформаційно-освітнього середовища ПТНЗ педагогами професійного навчання, розглянуто поняття «інформаційно-освітнє середовище» та його складові (технологічна, інформаційна, організаційна); поняття «комплекс інформаційно-методичного забезпечення», зміст та етапи його формування, наголошено на можливостях мережі Інтернет, її ресурсів у модернізації навчально-виховного процесу ПТНЗ.

У висновку зазначається, що застосування ІКТ, зокрема інформаційно-освітнього середовища ПТНЗ, педагогами професійного навчання, створення ними навчального матеріалу в електронній формі й формування комплексу інформаційно-методичного забезпечення навчальних дисциплін позитивно впливає на розвиток їхньої інформаційно-аналітичної компетентності.

Формування інформаційного суспільства є складовою соціальної, економічної, науково-технічної, міжнародної політики держави, – наголошує О. Аніщенко у статті «Інформаційно-комунікаційні технології – невід’ємна складова інновацій в освіті дорослих» [6]. Поява такого суспільства детермінована значним підвищенням ролі знань та інформації, які набувають статусу важливого стратегічного ресурсу суспільства, забезпечують адекватний сьогоденню розвиток особистості, прискорені темпи розвитку високотехнологічних галузей економіки.

Автор наголошує, що при проектуванні навчального процесу у закладах формальної і неформальної освіти для дорослих із залученням ІКТ необхідно передусім враховувати: психолого-педагогічні особливості процесу навчання дорослих; фізичний, психічний стан слухачів у зв’язку із покладеними на дорослих учнів обов’язками сімейного, соціального або професійного характеру; здібності, пізнавальні інтереси дорослих; досвід, набутий дорослими у ході виконання ними своїх сімейних, професійних та інших обов’язків; професійний рівень наявних викладацьких кадрів (в ідеалі – андрагогів, геррагогів); здатність дорослого взяти на себе відповідальність за своє навчання; бюджет вільного часу.

У публікації крім цього проаналізовано умови успішної реалізації інформаційно-комунікаційних технологій у галузі освіти дорослих, переваги використання дистанційної форми навчання, акцентовано увагу на необхідності створення інформаційного середовища у закладах освіти для дорослих.

Учні професійно-технічних навчальних закладів, орієнтовані на зростання власної професійної компетентності шляхом навчання упродовж життя, надзвичайно залежать від уміння самостійно знаходити та використовувати інформацію щодо отримання нового знання, зауважує І. Савченко у статті «Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ: дефінітивна характеристика основних понять дослідження» [40]. Тому в умовах формування єдиного інформаційного освітнього простору в Україні все

більше актуалізується проблема розвитку інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. В інформаційному суспільстві технології пошуку, оброблення, аналізу інформації важливі як для керівника управління освітою, директора професійно-технічного навчального закладу, так і викладача спеціальних технологій, майстра виробничого навчання, учня. Практика свідчить, що саме володіння технологіями роботи у відкритому інформаційному освітньому середовищі, сформоване педагогічним впливом, значно покращує навчальну саморозвивальну діяльність учнів.

Стаття знайомить читача з основними тлумаченнями найпоширеніших дефініцій з проблеми розвитку інформаційно-аналітичних компетентності педагогічних працівників ПТНЗ та доводить, що критеріями розвиненої теорії є чітка багатоаспектна поняттєва система, яка нерозривно пов'язана з процесами інтенсифікації інформатизації освіти. Наголошується, що за допомогою чіткого та зрозумілого понятійного апарату забезпечується оптимальний зв'язок засобів наукового пошуку і його результату.

Етапи розроблення та впровадження у регіональну систему управління навчальними закладами системи професійно-технічної освіти автоматизованої системи управління ІАСУ ПТО «ПРОФТЕХ» наведено в публікації керівника наукового колективу розробників цієї надзвичайно важливої та корисної управлінської системи Т. Волкової [11].

Проблеми підвищення інформаційно-комунікаційної культури різних категорій керівного складу, педагогічних працівників та учнів закладів освіти, які готують кваліфікованих робітників знайшли відображення у численних публікаціях останнього часу.

Так, у статті І. Гириловської «Інформаційна культура діяльності керівників професійно-технічних навчальних закладів» [12] окреслено проблему невідповідності наявних професій і рівнів кваліфікацій робітників вимогам роботодавців, а також дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці, вирішення чого потребує оновлення усієї системи професійно-технічної освіти. Зазначено, що успішність модернізації системи ПТО залежить від ефективної діяльності всіх її суб'єктів, зокрема керівників ПТНЗ, які надають цьому процесу цілеспрямованості й керованості. Своєю чергою, управлінська діяльність керівників ПТНЗ передбачає опрацювання величезного обсягу різноманітної службової інформації та компетентного її використання. Тому інформаційно-аналітична діяльність керівників ПТНЗ, на думку автора, є складовою їхньої управлінської діяльності. При цьому наголошено, що одним із найважливіших завдань інформаційно-аналітичної діяльності керівника навчального закладу є моніторинг якості надання освітніх послуг ПТНЗ, який можна здійснювати, використовуючи, наприклад, систему «Профтех». Наведено приклади звітів Київського вищого професійного училища швейного та перукарського мистецтва і Міжрегіонального вищого професійного училища зв'язку як результат упровадження даної системи в роботу ПТНЗ м. Києва, описані індикатори та показники. За результатами оброблення певного обсягу

фактичних даних дослідником зроблено висновок, що володіння навичками діагностики допомагає керівникам навчальних закладів уникнути необ'єктивних оцінок, дає змогу аналізувати і вносити необхідні корективи в навчально-виховний процес, безперервно дбати про вдосконалення роботи педагогічного колективу, діяльності викладачів та майстрів виробничого навчання.

Науковий розгляд різних аспектів підвищення рівня інформаційної культури керівників професійно-технічних закладів освіти на прикладі Школи розвитку керівника ПТНЗ (у міжкурсовий період) містяться у дослідженні О. Гуменного [13]. Автор знайомить з організацією та умовами роботи Школи, її науково-методичною базою, викладає права й обов'язки слухачів та пропонує для обговорення розроблену ним на модульній основі навчальну програму.

О. Слатвінська та Л. Романенко у статті «Використання інтерактивного навчання у професійній підготовці учнів професійно-технічних навчальних закладів» розглядають використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці учнів ПТНЗ. Акцент робиться на взаємодії викладача та учнів у навчальному процесі. Характерною особливістю одного з інтерактивних методів – метода case-study, на думку авторів, є створення проблемної ситуації з реального життя. Науковцями наголошено, що використання цього методу при викладанні ряду предметів учням ПТО аграрного профілю посилить пізнавальний інтерес до навчання, сприятиме розвитку дослідницьких, комунікативних і творчих навичок майбутніх аграріїв [42].

Аналізуючи проблему використання інноваційних технологій у післядипломній освіті педагога в умовах ринкових економічних відносин, О. Тюрікова та О. Бігун розглядають перспективи використання мережевої моделі організації методичної роботи за допомогою інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій [44].

Підводячи підсумок дослідження, вчені констатують, що мережева модель організації методичної роботи за допомогою інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій є інноваційною, оскільки педагоги: використовують нові сучасні форми комунікації; реалізують компетентнісний підхід до підвищення професійного рівня педагога; освоюють засоби та інструменти інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення освітнього процесу і свого професійного розвитку; забезпечують рівними можливостями користувачів освітніми і методичними ресурсами; отримують повнішу інформаційну і методичну підтримку; мають можливість отримати швидку адресну методичну допомогу завдяки наявності зворотного зв'язку; використовують різні форми підвищення кваліфікації; демонструють позитивну динаміку росту професійного рівня за економії часових і матеріальних ресурсів. Зрештою, на думку авторів, дистанційна мережева модель спрямована на комплексне забезпечення процесу безперервної педагогічної освіти, що на сучасному етапі є обов'язковою умовою модернізації усієї системи освіти, зокрема, післядипломної.

У розробленні Н. Величко «Модернізація методичної діяльності інформаційно-аналітичних секторів навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти» [10] розкриваються основні методичні підходи щодо роботи

інформаційно-аналітичних секторів навчально-методичних центрів у системі професійно-технічної освіти, шляхом окреслення основних напрямів діяльності сектору та вимог до роботи методистів з інформаційно-аналітичних питань.

Сучасна освіта зорієнтована на використання різних форм і методів організації навчального процесу. Одним з актуальних й перспективних напрямів розвитку ПТО є створення і впровадження в навчальний процес електронних посібників та підручників.

Актуальність розроблення та впровадження електронних підручників у систему професійно-технічної освіти, яка зумовлена потребами сьогодення та вимогами нормативно-правових документів, що регламентують професійно-технічну освіту обґрунтовано А. Діденком [19].

З цією метою автором представлено узагальнення результатів аналізу сучасної науково-педагогічної і психологічної літератури щодо вимог до розробки електронних підручників та особливостей їх впровадження у систему професійно-технічної освіти. Результати аналізу публікацій з проблеми розробки та впровадження електронних підручників у систему освіти свідчать про те, що теоретичними й емпіричними дослідженнями охоплено широке коло питань у зазначеній сфері. Визначено суть поняття «електронний підручник», а також теоретичну основу для їх розроблення – вчення про обсяг безпосередньої пам'яті та особливості центральної нервової системи. Представлено усталену класифікацію електронних підручників, а також вимоги до них, які ґрунтуються на сучасних досягненнях інформаційних технологій. Охарактеризовано також сильні й слабкі сторони електронних засобів навчання. Оскільки проблема забезпечення навчальних дисциплін у ПТНЗ підручниками нового покоління є однією з найважливіших у контексті впровадження сучасних педагогічних технологій у навчально-виробничий процес, автором визначено, що вони повинні відзначатися не тільки новими принципами структурування і відбору змісту, а й враховувати психологічні особливості сприйняття навчального матеріалу сучасною молоддю. Для цього стисло подано вікові та індивідуально-психологічні особливості учнівської молоді професійно-технічних закладів освіти, що їх повинні враховувати розробники електронних підручників. Водночас доведено, що за всіх перевагах електронних підручників їх не можна вважати універсальним новітнім інформаційно-навчальним засобом. Перспективами подальших досліджень дослідник вважає вивчення досвіду європейських країн з передовою системою освіти щодо розробки, впровадження та використання електронних посібників і підручників.

Проблеми та перспективи розвитку інформаційно-освітнього середовища системи ПТО в Україні всебічно проаналізовано Л. Карташовою [21]. Дослідник розкриває актуальність проектування інформаційно-освітнього середовища системи професійно-технічної освіти, контентом якого є науково (навчально)-методичні матеріали, призначені для використання учнями та педагогічними працівниками професійно-технічних навчальних закладів; уточнює визначення терміну «інформаційно-освітнє середовище»; виокремлює особливості інформаційно-освітнього середовища системи професійно-технічної освіти і

можливі перспективи для адміністрації, педагогічних працівників та учнів; з'ясує, що на цей час стан розвитку ІТ-забезпечення системи ПТО України не відповідає вимогам інформаційного суспільства, що прагне інтегруватися в європейську і світову спільноту.; Відзначено певне відставання від розвинутих країн в деяких аспектах: по-перше, в ефективному, професійно спрямованому застосуванні ІТ при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації фахівців різних галузей і рівнів; по-друге, у використанні Web-технологій для розроблення та передавання даних; по-третє, у відсутності єдиного інформаційно-освітнього середовища системи ПТО, умови якого забезпечували б діяльність навчальних закладів у напрямі врахування ІТ як фактору впливу на розроблення та впровадження інноваційних форм, методів і засобів навчання.

Автор сподівається, що проектування єдиного освітнього інформаційного середовища ПТО України та використання його контенту професійно-технічними навчальними закладами сприятиме розвитку традиційних та впровадженню інноваційних підходів у навчальній, педагогічній, управлінській та виховній діяльності. Якісні характеристики ІТ, а саме – web-технології, мають здійснювати вплив на підвищення якості й доступності професійної освіти для різних категорій населення, що є особливо актуальним для сучасного стану нашої країни. Деякі аспекти методичних основ розроблення електронних освітніх ресурсів як контенту інформаційно-освітнього середовища розглянуто І. Смирною [43].

А. Гуралюк на сторінках своєї публікації знайомить із здобутками лабораторії підручникотворення для системи ПТО з цього напрямку науково-методичного супроводу професійної освіти і навчання [15]. Колективом науковців лабораторії теоретично обґрунтовано і розроблено методичку створення та застосування у навчальному процесі професійно-технічних навчальних закладів електронних підручників; розроблено технологію формування й використання web-підручника як електронного підручника нового покоління. На основі досліджень та їх практичного втілення створено контент-бібліотеку електронних підручників зі спеціальних дисциплін для системи ПТО (www.profua.info) та низку окремих платформ для розроблення й розміщення у мережі Internet електронних підручників нового покоління. Автор розкриває особливості технологічних рішень, які сформувалися в результаті розподіленого розташування веб-ресурсів, підвищення швидкості обробки даних на самому сервері та передачі даних. Обґрунтовується можливість використання сторонніх депозитаріїв для зменшення навантаження на сервер платформи окремого підручника, розв'язуються питання, пов'язані із забезпеченням авторських прав тощо.

Зокрема, автор вважає, що побудова головного ресурсу (інтеграційної системи) на основі CMS Joomla 2.5 дає змогу використовувати всі особливості цієї системи, а саме: гнучкі інструменти управління обліковими записами, інтерфейс для управління медіа-файлами, підтримку створення багатомовних варіантів сторінок, адресну книгу користувачів, голосування, функції категоризації посилань та обліку кліків, систему шаблонів, підтримку меню, управління новинними потоками, XML-RPC API для інтеграції з іншими системами, підтримку кешування сторінок і великий набір готових доповнень. Одним з таких

доповнень, за задумом розробників, є використаний у платформі WYSIWYG редактор JCE, що є одним з найкращих візуальних редакторів свого класу. Крім того, CMS Joomla 2.5 дає змогу порівняно легко використовувати технології сторонніх розробників. Так, загальний пошук ресурсів у системі контент-бібліотеки реалізовано за допомогою користувальницького пошуку Google, а також реалізована мультиплатформенність за допомогою компонента інтеграції з Moodle. Кінцевий користувач (учень) отримує досить простий щодо використання інтерфейс підручника, який не потребує додаткового вивчення, де є всі особливості сучасного web-ресурсу: система гіпермедіа, рухомі елементи, випадаючі панелі, наприклад зі змістом тощо.

В. Швець представляє створені нею готові LaTeX – програми типових формул, які використовуються при викладанні природничих дисциплін (фізики, фізичної хімії, електротехніки) в якості розділу методичних рекомендацій зі створення електронних підручників в рамках Всеукраїнського інноваційного проекту середньострокового пріоритетного напрямку «Розвиток інноваційної культури суспільства» [45].

Проблемам розроблення концепції електронної контент-бібліотеки (ЕкБ) для системи професійно-технічної освіти, визначенню мети створення ЕкБ, основних перспектив та напрямів її розвитку, принципів формування й використання в навчальному процесі та науковій роботі, а також особливостям web-підручника для цієї гілки освіти посвячено низку публікацій А. Гуралюка [14]. Ґрунтовне розроблення питань, пов'язаних з позитивними можливостями сучасного електронного засобу для активізації пізнавального інтересу і підвищення мотивації до навчання учнів ПТНЗ [17], а також оцінки щодо феноменологічних особливостей сучасного електронного підручника [18] можна знайти в інших публікаціях цього ж автора.

У статті В. Шевченка міститься визначення та запропоновано можливу структуру інформаційної організаційно-педагогічної системи професійно-технічної освіти інформаційного суспільства, розглядаються проблеми теорії та суперечності практики формування інформаційного навчального середовища – дидактико-психологічної основи цієї системи, розкриваються методичні рішення щодо розроблення електронних програмно-педагогічних засобів як базових елементів цього середовища [46].

Сутність реалізації контент-поля у середовищі програмно-інструментальної платформи MOODLE навчальних предметів, які використовуються при підготовці за робітничими професіями у професійно-технічній освіті та застосування елементів методу нейро-лінгвістичного програмування знайшла своє детальне відображення в публікаціях В. Юрженка [47; 48].

На сторінках наукової фахової періодики триває обговорення теоретичних, методологічних і методичних проблем галузі професійної освіти і навчання в Україні.

Список використаних джерел

1. **Аніщенко, В.** Відкрите професійне навчання – засіб модернізації підготовки й розвитку виробничого персоналу / В. Аніщенко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 53–62.
2. **Аніщенко, В.** Відкрите професійне навчання: організаційно-педагогічні аспекти / В. Аніщенко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 8. – С. 53–57.
3. **Аніщенко, В.** Відкрите професійне навчання робітників підприємств / В. Аніщенко // Професійне навчання на виробництві : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 44–49.
4. **Аніщенко, В.** Професійне навчання дорослих – один зі шляхів розвитку людського капіталу / В. Аніщенко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 10. – С. 5–10.
5. **Аніщенко, В.** Якість професійної підготовки виробничого персоналу – основа ефективності виробництва / В. Аніщенко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 33–39.
6. **Аніщенко, О.** Інформаційно-комунікаційні технології – невід’ємна складова інновацій в освіті дорослих / О. Аніщенко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 63–69.
7. **Артюшина, М.** Використання технології розвитку критичного мислення у викладанні іноземних мов у професійно-технічних навчальних закладах / М. Артюшина // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 6. – С. 2–34.
8. **Бібліографічний покажчик праць науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (2008–2013 рр.)** / [упоряд., бібліогр. ред. Л. Н. Штома ; наук. ред.: І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, О. М. Отич]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – 435 с.
9. **Величко, Н.** Інформаційно-аналітична діяльність заступника директора з навчально-виробничої роботи професійно-технічного навчального закладу / Н. Величко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 59–64.

10. **Величко, Н.** Модернізація методичної діяльності інформаційно-аналітичних секторів навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти / Н. Величко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 131–138.

11. **Волкова, Т.** Упровадження інформаційної системи управління ПТО / Т. Волкова // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 42–45.

12. **Гириловська, І.** Інформаційна культура діяльності керівників професійно-технічних навчальних закладів / І. Гириловська // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 104–114.

13. **Гуменний, О.** Підвищення рівня інформаційної культури керівників професійно-технічних навчальних закладів в інформаційному просторі професійно-технічної освіти / О. Гуменний // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 115–128.

14. **Гуралюк, А.** Концепція контент-бібліотеки електронних підручників для системи професійно-технічної освіти України / А. Гуралюк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 66–72.

15. **Гуралюк, А.** Особливості використання web-підручника у професійно-технічній освіті / А. Гуралюк // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 4. – С. 182–191.

16. **Гуралюк, А.** Особливості web-підручника для професійно-технічної освіти / А. Гуралюк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 65–71.

17. **Гуралюк, А.** Сучасний підхід до розробки анкети для роботодавців з метою оцінювання якості професійно-технічної освіти / А. Гуралюк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 155–159.

18. **Гуралюк, А.** Феномен електронного підручника / А. Гуралюк // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 57–63.

19. **Діденко, О.** Особливості розробки та впровадження електронних підручників у систему професійно-технічної освіти / О. Діденко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 46–52.

20. **Єльнікова, Г.** Модернізація професійного навчання персоналу в ринкових умовах / Г. Єльнікова // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 16–24.

21. **Карташова, Л.** Інформаційно-освітнє середовище системи професійно-технічної освіти: проблеми та перспективи / Л. Карташова // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 72–77.

22. **Лузан, П.** Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті / П. Лузан // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 5–11.

23. **Манько, В.** Оцінювання якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників / В. Манько // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 25–32.

24. **Майборода, Л.** Використання інформаційно-комунікативних технологій у навчально-виробничому процесі професійно-технічних навчальних закладів / Л. Майборода // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 129–137.

25. **Майборода, Л.** Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогів професійного навчання професійно-технічних навчальних закладів засобами інформаційно-комунікаційних технологій / Л. Майборода // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 5. – С. 176–187.

26. **Михайличенко, А.** Вплив своєчасної підготовки кваліфікованих робітників на економічний розвиток підприємства / А. Михайличенко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 31–34.

27. **Михайличенко, А.** Участь кваліфікованих робітників у технології розвитку виробництва / А. Михайличенко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 54–58.

28. **Нелля Григорівна Ничкало – академік НАПН України** : біобібліогр. покажч. / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Штома Л.Н., Пономаренко Л. О. ; наук. ред. Рогова П. І.] – 2-ге вид., допов. – Київ, 2011. – 212 с. – (Серія «Академіки НАПН України» ; Вип. 15). – До 20-річчя НАПН України.

29. **Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 10.10.16). – Назва з екрана.

30. **Про освіту** [Електронний ресурс] : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-ХІІ : [станом на 26.01.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/1060-12> (дата звернення: 10.10.16). – Назва з екрана.

31. **Про професійно-технічну освіту** [Електронний ресурс] : Закон України 10 лют. 1998 р. № 103/98-ВР : [станом на 7.02.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.03.17). – Назва з екрана.

32. **Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки** [Електронний ресурс] : указ Президента України від 1 лют. 2012 р. № 45/2012 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012> (дата звернення: 10.10.16). – Назва з екрана.

33. **Радкевич, В.** Науково-методичне забезпечення якості професійної освіти і навчання / В. Радкевич // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 6. – С. 5–20.

34. **Радкевич, В.** Проблеми професійного навчання кваліфікованих робітників для потреб інноваційної економіки / В. Радкевич // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 5–10.

35. **Радкевич, В.** Професійна освіта і навчання як інструмент конкурентоспроможності національної економіки / В. Радкевич // Професійне навчання на виробництві : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 3–10.

36. **Радкевич, В.** Теоретичні та методичні засади розвитку професійної освіти і навчання: результати, проблеми, перспективи / В. Радкевич // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2016. – Вип. 11. – С. 5–22.

37. **Радкевич, В.** Управління професійним розвитком персоналу інноваційно активних підприємств / В. Радкевич // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 9. – С. 5–11.

38. **Савченко, В.** Організація професійного навчання персоналу на виробництві / В. Савченко // Професійне навчання на виробництві : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 5. – С. 17–28.

39. **Савченко, В.** Професійна підготовка і підвищення кваліфікації робітників на виробництві / В. Савченко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 39–45.

40. **Савченко, І.** Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ: дефінітивна характеристика основних понять дослідження / І. Савченко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 3. – С. 138–151.

41. **Савченко, І.** Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес професійно-технічного навчального закладу / І. Савченко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 6. – С. 192–204.

42. **Слатвінська, О.** Використання інтерактивного навчання у професійній підготовці учнів професійно-технічних навчальних закладів / О. Слатвінська, Л. Романенко // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 81–91.

43. **Смирнова, І.** Методичні основи розробки електронних освітніх ресурсів як контенту інформаційно-освітнього середовища / І. Смирнова // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2015. – Вип. 10. – С. 78–83.

44. **Тюрікова, О.** Інноваційні технології післядипломної освіти педагога в умовах ринкових економічних відносин / О. Тюрікова, О. Бігун // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 91–98.

45. **Швець, В.** Підвищення ефективності створення електронних підручників та тестування у платформі MOODLE на основі LaTeX / В. Швець // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи:

зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 173–181.

46. **Шевченко, В.** Електронний підручник нового покоління в інформаційній організаційно-педагогічній системі професійно-технічної освіти / В. Шевченко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 64–72.

47. **Юрженко, В.** Особливості ергономіки екранного поля електронних підручників для системи ПТО / В. Юрженко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 3. – С. 71–74.

48. **Юрженко, В.** Формування еонтенту електронних підручників для системи професійно-технічної освіти / В. Юрженко // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2014. – Вип. 7. – С. 58–64.

49. **Ягупов, В.** Ключові компетентності: поняття, сутність, зміст, класифікація та вимоги до випускників професійно-технічної освіти / В. Ягупов // Наук. вісн. Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України ; [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2013. – Вип. 4. – С. 2–18.

50. **Ягупов, В.** Провідні методологічні характеристики основних видів компетентності майбутніх фахівців, що формуються в системі професійно-технічної освіти / В. Ягупов // Модернізація професійної освіти і навчання: проблеми, пошуки і перспективи: зб. наук. пр. / [редкол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – Київ, 2012. – Вип. 2. – С. 48–62.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(рекомендаційний бібліографічний список)



Упорядник

Вербова В. В., науковий співробітник відділу наукової інформаційної бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

*В дитинстві відкриваєш материк,
який назветься потім Україна
(Л. Костенко)*

Сучасна українська школа перебуває в процесі інтенсивного розвитку, плідного пошуку, активізації науково-педагогічних ініціатив. Школа покликана стати для учнів і вчителів місцем духовного збагачення кожного з учасників навчально-виховного процесу, де формувалася б громадянська зрілість, особиста відповідальність за свій внесок у національно-культурне відродження України, розбудову держави. Важливу роль у цьому відіграє національно-патріотичне виховання школярів.

Зважаючи на актуальність проблеми, фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено рекомендаційний бібліографічний список «Національно-патріотичне виховання молодших школярів», який складається з двох розділів:

1. Науково-теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання в початковій школі.
2. Практичні підходи до національно-патріотичного виховання молодших школярів.

Список сформовано з бібліографічних записів нормативно-правових актів, авторефератів дисертацій, книжок, статей з продовжуваних та періодичних видань, Інтернет-ресурсів. Хронологічні межі дібраного матеріалу – 2013–2017 рр.

Бібліографічний список призначений для науковців, здобувачів вищої освіти, педагогів початкової школи і позашкільних навчальних закладів, батьків, всіх, хто цікавиться питаннями національно-патріотичного виховання підростаючого покоління.

I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1. Національно-патріотичне виховання [Електронний ресурс] : // Міністерство освіти і науки України : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/pozashkilna-osvita/vyhovna-robota/patriotichne-vixovannya.html> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

Добірка нормативно-правових актів органів законодавчої та виконавчої влади України з питань національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

2. Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс] : постанова Верх. Ради України від 12 трав. 2015 р. № 373-VIII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/373-19> (дата звернення: 11.01.17). – Назва з екрана.

3. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 16 черв. 2015 р. № 641 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068-> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

4. Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 27 жовт. 2014 р. № 1232 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3008-> (дата звернення: 09.03.17). – Назва з екрана.

5. Про затвердження Положення про Центр патріотичного виховання [Електронний ресурс] : наказ М-ва молоді та спорту України від 23.10.2013 р. № 720 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1941-13> (дата звернення: 13.03.17). – Назва з екрана.

6. Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс] : указ Президента України від 12 черв. 2015 р. № 334/2015 // Президент України Петро Порошенко : офіц. інтернет-представництво. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3342015-19131> (дата звернення: 09.03.17). – Назва з екрана.

7. Про методичні рекомендації з патріотичного виховання : лист МОН України від 27.11.2014 р. № 1/9-614 // Інформ. зб. для директора шк. та завідуючого дит. садком. – 2015. – № 3/4. – С. 86–94. – Текст доступний в

Інтернеті: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/3197-> (дата звернення: 24.02.17).

8. Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році [Електронний ресурс]: лист Ін-ту модернізації змісту освіти МОН України від 25.07.2016 р. № 2.1/10-1828 // Інститут модернізації змісту освіти : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKc1BmQ0NvU2pCZ28/view> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

Подано методичні рекомендації щодо форм, методів та прийомів роботи з національно-патріотичного виховання підростаючого покоління з урахуванням вікових особливостей учнів, їх уподобань й інтересів, можливостей спілкування в мережі Інтернет, традицій навчальних закладів.

9. Про національно-патріотичне виховання в системі освіти [Електронний ресурс]: наказ М-ва освіти і науки України від 16 лип. 2015 р. № 768 // Міністерство освіти і науки України : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4263-> (дата звернення: 09.03.17). – Назва з екрана.

10. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]: указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580/2015 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

* * *

11. Васильківська, Н. Патріотичне виховання молодших школярів / Надія Васильківська // Рідне слово в етнокультурному вимірі = Native word in ethnocultural dimension : зб. наук. пр. / МОН України, Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2013. – С. 469–474. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_59 (дата звернення: 24.02.17).

У статті розкрито роль першої навчальної книги з рідної мови для патріотичного виховання молодших школярів як одного з компонентів соціокультурної компетентності. Подано методичні рекомендації щодо роботи з текстами та ілюстраціями Букваря з метою виховання поваги до державних і народних символів, рідної мови, звичаїв, природи.

12. Ганжа, М. В. Вплив мистецтва дизайну на виховання патріотичних почуттів молодших школярів / М. В. Ганжа // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. / МОН України, Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2016. – Вип. 3. – С. 90–98. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_12 (дата звернення: 27.02.17).

У статті висвітлено вплив мистецтва дизайну на формування особистості. наголошено на потенціалі дизайн-діяльності у вихованні патріотичних почуттів молодших школярів.

13. Гринчук, С. О. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у початковій школі в 2015–2016 н. р. [Електронний ресурс] / Гринчук С. О. // Школярник : Солонянське РМО вчителів початкових класів : [офіц. портал]. – Текст. дані. – [Солоне (Дніпропетров. обл.), 2015]. – Режим доступу: http://pochclass.ucoz.ru/2015/2016/serpen2015/metodichni_rekomendaciji_shhodo_nacionalno-patriot.pdf (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

14. Долецька, С. Основні етапи патріотичного виховання молодших школярів засобами краєзнавчої роботи / Світлана Долецька // Молодь і ринок. – 2014. – № 3. – С. 106–112. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2014_3_23 (дата звернення: 24.02.17).

Розглянуто основні етапи патріотичного виховання молодших школярів з використанням засобів краєзнавчої роботи. Обґрунтовується процес формування у дитини уявлень про малу Батьківщину як частину великої Батьківщини. Етапи охоплюють початкову школу з першого по четвертий класи і передбачають формування уявлень дитини про патріотичні категорії від сім'ї, міста, краю до країни.

15. Концептуальні засади українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Ін-т проблем виховання НАПН України ; [авт.: Бех І. Д., Чорна К. І.]. – Київ : [б. в.], 2015. – 28 с.

Подано методичні рекомендації щодо виховання патріотичних почуттів учнів різних вікових категорій. Матеріали стануть при нагоді педагогічним працівникам, методистам та управлінцям у галузі освіти.

16. Лящук, Л. Виховувати патріотів Батьківщини змалку / Любов Лящук // Початкова шк. – 2016. – № 9. – С. 52–53. – Бібліогр.: 5 назв.

У статті розглянуто процес формування патріотичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Висвітлено деякі підходи до проблеми виховання патріотизму в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.

17. Макогон, Т. І. Патріотичне виховання молодших школярів / Макогон Тетяна Іванівна, Пономаренко Тетяна Вікторівна ; Департамент науки і освіти Харків. облдержадмін., Комунал. закл. «Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс ім. В. Г. Короленка» Харків. облради. – Текст. дані. – Харків, 2015. – 31 с. – Режим доступу: http://www.educom.org.ua/sites/default/files/docs/Metod%20robota/Patrio%20vihovan_nya.pdf (дата звернення: 23.02.17). – Назва з екрана.

Матеріали допоможуть вихователям у формуванні принципів національного та патріотичного виховання молодших школярів.

18. Маханько, О. Б. Реалізація концепції національно-патріотичного виховання: дошкільний навчальний заклад – початкова школа / Маханько О. Б. // Таврійськ. вісн. освіти. – 2016. – № 3. – С. 38–42. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2016_3_9 (дата звернення: 24.02.17).

У статті розглядаються методи організації національно-патріотичного виховання у форматі наступності між дитячим садком і початковою школою.

19. Міма, Н. О. Патріотичне виховання молодших школярів як пріоритетний напрям національної системи виховання / Міма Н. О. // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / Комун. вищ. навч. закл. «Херсонська академія неперервної освіти» Херсон. облради. – Херсон, 2013. – Вип. 19. – С. 19–24. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2013_19_5 (дата звернення: 24.02.17).

У статті висвітлено основні рекомендації щодо організації патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Розглянуто завдання патріотичного виховання молодших школярів як пріоритетного напрямку національної системи виховання та визначено різні форми й методи їх реалізації в навчально-виховному процесі початкової школи. Автор робить висновок, що подальшої розробки потребує доопрацювання нового змісту патріотичного виховання, з урахуванням культурних особливостей різних етносів, властивих будь-якому регіону багатонаціональної України, сучасних форм і методів патріотичного виховання молодших школярів.

20. Національно-патріотичне виховання [Електронний ресурс] // Броварська загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 9 Броварської міської ради Київської області : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – [Бровари], 2016. – Режим доступу: http://brovary-school9.edukit.kiev.ua/vihovna_robota/nacionaljno-patriotichne_vihovannya/sutj/ (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

Подано методичні рекомендації щодо формування національно-патріотичних почуттів учнів загальноосвітньої школи.

21. Нетудихатка, А. П. Форми, методи і засоби патріотичного виховання у початковій школі / А. П. Нетудихатка // Початкове навчання та виховання. – 2015. – № 34/36. – С. 2–9. – Бібліогр.: 8 назв.

У статті визначено напрями виховання громадянина-патріота незалежної України: історико-патріотичне, героїко-патріотичне виховання, фізичне та, військово-патріотичне. Доведено, що ефективність патріотичного виховання молодших школярів забезпечується на основі принципів науковості, національної свідомості й українського патріотизму, етнізації, історизму тощо.

22. Окремі завдання і напрями національно-патріотичного виховання на 2016/2017 навчальний рік [Електронний ресурс] // Педрада: портал освітян України : [офіц. веб-сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://www.pedrada.com.ua/article/185-okrem-zavdannya-napryami-natsionalno-patrotichnogo-vihovannya-na-20162017-navchalniy-rk> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

У статті висвітлено окремі завдання і напрями національно-патріотичного виховання на 2016/2017 навчальний рік. Розглянуто форми, методи та прийоми роботи з патріотичного виховання з огляду на вікові особливості учнів, традиції навчальних закладів і місцевих громад, можливості навчального закладу.

23. Прасол, Д. В. Психологічні аспекти патріотичного виховання молодших школярів у загальноосвітніх навчальних закладах / Д. В. Прасол // Наук. вісн.

Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / МОН України, Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2015. – № 2. – С. 148–151. – Бібліогр.: 18 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2015_2_32.

У статті розглянуто цілі та психологічні особливості патріотичного виховання молодших школярів, напрями співпраці педагогів та родини з виховної роботи з учнями, визначено методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей.

24. Руденко, О. В. Втілення концепції національно-патріотичного виховання у систему навчально-виховної роботи початкових класів / Руденко О. В. // Інноваційні технології виховання патріотизму дітей та учнівської молоді : зб. матеріалів обл. наук.-практ. інтернет-конф. / [авт.-упоряд. Ю. М. Зоря]. – Черкаси, 2016. – С. 130–134. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://dmschool.at.ua/dok_vr/patriot_2016.pdf (дата звернення: 24.02.17)

Стаття містить рекомендації щодо використання ефективних методів і форм роботи з учнями в національно-патріотичній діяльності, орієнтовані на формування ціннісного ставлення до суспільства і держави, історії родоvodu, української нації, культури і побуту.

25. Савченко, О. Василь Сухомлинський про джерела патріотичного виховання молодших школярів [Електронний ресурс] / Олександра Савченко // Справи сімейні : сімейний портал. – Текст. дані. – [Київ], 2016. – Режим доступу: <https://familytimes.com.ua/dity-i-shkola/vasyl-suhomlynskyy-pro-dzherela-patriotychnogo> (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

Проаналізовано проблеми патріотичного виховання, духовного зв'язку поколінь у педагогічній і літературній спадщині В. О. Сухомлинського.

26. Савченко, О. Я. Літературна спадщина В. О. Сухомлинського як джерело патріотичного виховання молодших школярів / О. Я. Савченко // Пед. пошук. – 2016. – № 4. – С. 8–13. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2016_4_3 (дата звернення: 24.02.17).

У статті розкрито можливості патріотичного виховання молодших учнів у процесі використання художніх творів видатного українського педагога В. О. Сухомлинського. Розкрито роль родинного спілкування й довкілля в патріотичному вихованні молодших школярів. Визначено його напрями з урахуванням ідей книги «Як виховати справжню людину».

27. Світельська-Дірко, С. В. Патріотичне виховання засобами казки учнів молодших класів у творчості В. О. Сухомлинського / С. В. Світельська-Дірко // Постметодика. – 2013. – № 4. – С. 60–63. – Бібліогр.: 11 назв.

У статті розкрито місце і роль казки в патріотичному вихованні учнів початкових класів.

28. Таран, І. М. Використання ідей В. О. Сухомлинського щодо патріотичного виховання в процесі формування моральної свідомості молодших школярів у сучасному полікультурному середовищі [Електронний ресурс] / Таран Ірина Миколаївна // Центр методичної та соціально-психологічної служби

м. Кропивницький : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Кропивницький, [б. р.]. – Режим доступу: http://cmsps.edukit.kr.ua/na_dopomogu_vchitelyu/realizaciya_idej_v_suhomlinsjkogo/ (дата звернення: 24.02.17). – Назва з екрана.

У статті визначено вплив патріотичних ідей В. О. Сухомлинського на формування та розвиток морально-етичних цінностей і норм в учнів молодшої ланки за умов полікультурного оточення.

II. ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

29. Андрусенко, Н. Будь сином не тільки батька твого – будь сином народу свого : тиждень патріот. виховання / Наталія Андрусенко, Галина Джемула, Ольга Бахтіна // Учитель початкової шк. – 2015. – № 4. – С. 47–50.

Запропоновано план-конспект проведення тижня патріотичного виховання та сценарій тематичного свята в початковій школі.

30. Вакула, О. П. Моя рідна Україна, я – твоя мала частина : свято / О. П. Вакула // Вихователю ГПД. Усе для роботи. – 2015. – № 5. – С. 6–9. – Бібліогр.: 3 назви.

Подано сценарій свята, метою якого є виховання в учнів почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю.

31. Діхтяренко З. Патріотичне виховання молодших школярів у процесі тренувань хортингом / Зоя Діхтяренко // Теорія і методика хортингу : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання НАПН України, Укр. нац. федерація хортингу. – Київ, 2015. – Вип. 3. – С. 184–195. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmh_2015_3_26 (дата звернення: 24.02.17).

У статті розкрито критерії патріотичної вихованості молодших школярів, подано план-конспект тренування з хортингу для першокласників.

32. Діхтяренко Л. Без родини – немає України : родинне свято у 4 кл. / Людмила Діхтяренко // Початкова шк. – 2017. – № 1. – С. 55–56.

Запропоновано сценарій заходу, метою якого є формування у школярів ціннісного ставлення до Батьківщини, почуття гордості за славне минуле рідного народу, національної самосвідомості та громадянської активності, виховання прагнення примножувати своєю працею здобутки українського народу.

33. Дяків-Михайлюк, Г. Національно-патріотичне виховання молодших школярів у дусі християнської етики і моралі за ідеями Софії Русової / Галина Дяків-Михайлюк // Джерела. – 2016. – № 1/2. – С. 59–61. – Бібліогр.: 7 назв. http://www.ippo.if.ua/images/stories/Dj_16/Dyakiv.pdf

У статті висвітлено досвід Івано-Франківської школи-садка І ступеня імені Софії Русової зі спільної роботи педагогів і батьків, спрямованої на виховання всебічно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної і національно свідомої людини, яка наділена високими духовними якостями, родинними та патріотичними почуттями.

34. Кірик, М. Формування національної самосвідомості учнів : основні завдання та шляхи їх реалізації / Марія Кірик // Учитель початкової шк. – 2015. – № 8. – С. 8–12.

Висвітлено досвід закарпатських педагогів щодо організації національно-патріотичного виховання молодших школярів.

35. Колесніченко, М. В. Курс юного патріота : навч. посіб. для мол. та серед. шк. віку : у 9-ти кн. / Колесніченко М. В. – Київ : Креативна група 64. – 2015.

Кн. 1., ч. 1. – 172 [3] с.

Кн. 1., ч. 2. – 160 [15] с.

Кн. 1., ч. 3. – 158 [17] с.

Навчальний посібник, автором якого є практикуючий психолог, адресовано дітям шкільного віку. Матеріали посібника мають на меті у доступній формі викласти та допомогти школярам зрозуміти базові цінності людського життя. Навчальний посібник доповнено методичним посібником, який призначено для вчителів, методистів, завучів з навчально-виховної роботи, батьків та всіх тих, чия діяльність пов'язана з навчально-виховним процесом.

Завдання, які виконуватимуть діти упродовж освоєння «Курсу юного патріота», вчитимуть їх виявляти ті ситуації в житті своєї сім'ї, у яких їхня допомога буде доречною і корисною.

36. Конопельнюк, Л. Урок мужності : 2 кл. / Людмила Конопельнюк // Початкова шк. – 2015. – № 4. – С. 53.

Запропоновано план-конспект уроку для 2 класу за темою: «Герої не вмирають, доки живе пам'ять про них», мета якого – виховувати в учнів почуття любові до своєї Батьківщини, формувати почуття національної гідності на кращих прикладах мужності й звитяги, виявлених нинішніми захисниками України.

37. Короткіх, Л. В. Моя люба Україна : година спілкування у 1–2 кл. / Л. В. Короткіх // Вихователю ГПД. Усе для роботи. – 2017. – № 1. – С. 14–16.

Подано сценарій заходу, метою якого є виховання в учнів почуття патріотизму, любові до рідного краю, знайомство з народними символами.

38. Лисюк, Л. В. Україно, доки жити буду, доти відкриватиму тебе! : свято в ГПД / Л. В. Лисюк // Вихователю ГПД. Усе для роботи. – 2015. – № 5. – С. 2–5.

Сценарій заходу, мета якого – виховання в учнів почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю.

39. Мельниченко, І. М. Формування громадянської та національної самосвідомості особистості в поліетнічному освітньому середовищі : метод. рек. та розробки уроків і вихов. годин / І. М. Мельниченко // Початкове навчання та виховання. – 2016. – № 22/24. – С. 39–52. – Бібліогр.: 10 назв.

У статті подано методичні рекомендації щодо теоретичних засад патріотичного виховання молодших школярів, практичного впровадження ідеї національного виховання в навчально-виховному процесі та розробки уроків і виховних годин.

40. Ми – діти вільної держави : добірка віршів патріот. тематики // *Учитель початкової шк. – 2015. – № 7. – С. 28–29.*

41. Ольшанська, С. М. Україна – єдина країна : година спілкування / С. М. Ольшанська // *Початкове навчання та виховання. – 2016. – № 22/24. – С. 108–111.*

Запропоновано сценарій виховного заходу, метою якого є поглибити знання учнів про нашу державу – Україну, ознайомити

42. Сидоренко, Н. Герої поряд : (урок мужності) / Наталія Сидоренко, Світлана Мудрик // *Початкова шк. – 2017. – № 1. – С. 1–2.*

Сценарій заходу, мета якого – формування в учнів почуття патріотизму, любові до своєї країни, народу та його історії.

43. Стахів, Л. Патріотичне виховання учнів початкової школи : (на прикладі проведення виховного заходу «Боже великий єдиний, нам Україну храни») / Л. Стахів, Л. Кобільник, С. Волошин // *Молодь і ринок. – 2016. – № 9. – С. 95–99. – Бібліогр.: 12 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_9_22 (дата звернення: 24.02.17).*

У статті висвітлено форми і методи патріотичного виховання учнів початкової школи під час проведення виховного заходу «Боже Великий Єдиний, нам Україну храни». Запропоновано дидактичний матеріал для використання в позакласній роботі в початковій школі.

44. Сухаревська, І. Національно-патріотичне виховання на засадах козацької педагогіки в загальноосвітніх закладах : (із досвіду роботи Кудряшів. загальноосвіт. шк. I–II ступенів Кременськ. райради Луган. обл.) / Інна Сухаревська // *Нова пед. думка. – 2016. – № 2. – С. 154–157. – Бібліогр.: 3 назви.*

У статті розкрито особливості козацької педагогіки, ознайомлено з практичним втіленням у навчально-виховний процес сучасної школи та родини ідей і засобів козацької педагогіки.

45. Сухорукова, В. М. Як виховувати патріота : 1–4 кл. / В. М. Сухорукова. – [Харків] : Ранок, [2015]. – 189, [2] с. + 1 скретч-картка. – (Серія «Наш клас»).

Видання містить розробки уроків та виховних заходів, спрямованих на виховання громадянина України з високою національною свідомістю.

46. Сьоміна, О. Хай в серці кожної дитини живе любов до України : вихов. година для учнів 3–4 кл. / Ольга Сьоміна // *Учитель початкової шк. – 2016. – № 7. – С. 28–30.*

Запропоновано конспект заняття з патріотичного виховання у формі зустрічі з учасниками бойових дій та волонтерами.

47. Чмиренко, Н. М. Україна понад усе : творчі завдання та ігри з патріот. виховання мол. школярів / Н. М. Чмиренко // *Початкове навчання та виховання. – 2016. – № 22/24. – С. 5–38. – Бібліогр.: 15 назв.*

Добірка запропонованих матеріалів спрямована на поглиблення знань учнів про Україну, рідний край, розуміння своєї причетності до всіх подій, що відбуваються в державі, формування глибокої переконаності у нетлінності духовних скарбів народу, глибокої поваги до батьків, природи, землі-годувальниці.

48. Шрамко, Л. М. З любов'ю до України: вихов. година-акція / Л. М. Шрамко // Вихователю ГПД. Усе для роботи. – 2017. – № 1. – С. 17–19.

Подано сценарій заходу, метою якого є виховання в учнів почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю.

49. Яшан, О. В. Патріотичне виховання в початкових класах [Електронний ресурс]: з досвіду роботи Яшан Оксани Віталіївни / [Яшан О. В.] // Вересневий передзвін: [офіц. сайт-портфоліо Головач Маргарити Василівни – методиста методичного кабінету при управлінні освіти, сім'ї, молоді та спорту Дубенської міської ради]. – Текст. дані. – Дубно (Рівнеська обл.), 2015. – Режим доступу: http://perezvin.at.ua/load/metodichna_skarbnichka/dilimos_dosvidom/patriotichne_vikhovannja_v_pochatkovikh_klasakh_z_dosvidu_roboti_jashan_oksani_vitalijivni/68-1-0-2689 (дата звернення: 22.02.17). – Назва з екрана.

У статті висвітлено досвід патріотичного виховання учнів початкових класів на уроках природознавства краєзнавчої тематики, зокрема виховання в учнів ціннісного ставлення до себе як суб'єкта предметно-перетворювальної діяльності, шанобливого ставлення до людей праці та їх професії, а також трудових традицій українського народу та інших народів світу на уроках трудового навчання, ознайомлення з народною творчістю на уроках літературного читання.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ (реферативний огляд)



Упорядник
Агалець І.О.,

канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Сучасні соціальні процеси є відображенням глибинних потреб і інтересів кожної людини і вимагають постійного зростання її особистісної та суто професійної компетентності як основи для самореалізації у суспільстві й успішної організації власного життя.

Зміна реалій суспільного життя зумовлює трансформацію поглядів на сучасну освіту, зокрема шкільну як базову ланку цієї системи. Основною метою і джерелом ефективності шкільної освіти є всебічний розвиток особистості – творця нового людського життя. Шляхами реалізації цього складного завдання є самовдосконалення та подальша самореалізація учнів в обраних ними сферах майбутньої діяльності. З огляду на це важливу роль у цій справі має відігравати формування професійного самовизначення юнацтва, що розглядається як динамічний багатоплановий процес, який передбачає різноманітність підходів його забезпечення.

Будь-яке навчання за своєю сутністю полягає у створенні умов для розвитку особистості учня, і тому воно є розвивальним, особистісно-орієнтованим. Зокрема, на цей час українськими вченими та педагогами-практиками розроблено низку педагогічних моделей, які потребують урахування індивідуального підходу в навчанні. В основу таких моделей закладено визнання індивідуальності та самоцінності кожної дитини як індивіда, що є носієм власних неповторних рис характеру, особистих думок та життєвого досвіду. Зі створенням сприятливих умов навчально-виховного процесу, різноманітних за змістом та формою, кожний учень має можливість для реалізації активності, самостійності та самореалізації у навчально-професійній діяльності. Провідною на цьому етапі є психолого-педагогічна підтримка усвідомленого вибору професії, сфери навчання, яка,

зокрема, передбачає консультування з професійними психологами та педагогами-практиками. Психолого-педагогічна наука набула значного досвіду дослідження аналізу й упровадження різних підходів, форм і методів розв'язання завдань психолого-педагогічної підтримки старшокласників у професійному самовизначенні.

Метою реферативного огляду є висвітлення результатів теоретичних і прикладних наукових розроблень з питань психолого-педагогічної підтримки професійного самовизначення старшокласників.

I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1. Психологічні аспекти професійного самовизначення старшокласників / Н. О. Мосол // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – № 1. – С. 108–112. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2012_1_21 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто питання професійного самовизначення старшокласників. Визначено чинники вибору професії. Наголошено, що професійне самовизначення – це процес, який охоплює весь період професійної діяльності: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності. Акцентовано увагу на акті вибору професії, що стає переломним етапом вжитті людини, визначає подальший розвиток життєвого шляху та співпадає із закінченням школи. Проаналізовано умови успішного професійного вибору та шляхи активізації професійного самовизначення старшокласників. Обстоюється позиція про те, що у центрі профорієнтаційного процесу є особистість з її потребами, інтересами, прагненнями; успішність професійного самовизначення особистості визначається усвідомленістю вибору, що ґрунтується на сформованості готовності до вибору професії. Зроблено висновок про те, що найкращим підходом до надання допомоги старшокласникам у період професійно-особистісного самовизначення є психолого-педагогічний супровід цього педагогічного феномену.

2. Профорієнтаційне консультування як необхідна складова професійного самовизначення старшокласників / О. В. Кочкурова // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та упр. – Київ, 2012. – Вип. 10. – С. 82–88. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2012_10_13 (дата звернення: 03.02.17).

Проаналізовано проблему організації ефективного профорієнтаційного консультування, спрямованого на допомогу старшокласникам у професійному самовизначенні. Виокремлено етапи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками за напрямками: професійна діагностика, психологічні тренінги, профорієнтаційні ігри. Визначено особливості профорієнтаційного

консультування та його впливу на усвідомлене професійне самовизначення учнів старших класів, яке відповідає суспільним і особистісним вимогам. Наголошено, що професійне самовизначення – це складний багатоетапний процес, спрямований на вирішення учнями старших класів важливих питань самоактуалізації, здійснення вибору та знаходження свого місця в житті. Зроблено висновок, що професійне самовизначення старшокласників – це процес, який потребує психологічного супроводу професійної орієнтації як системи цілеспрямованої психологічної дії.

3. Особливості взаємозв'язку Я-концепції та професійного самовизначення старшокласників / І. П. Андрійчук // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 39. – С. 63–69. – Бібліогр.: 2 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_39_11 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто сутність понять Я-концепція, особливості особистісного й професійного самовизначення старшокласників. З'ясовано, що самовизначення особистості – це цілеспрямована всебічна творча поведінка, мета якої – оволодіння сферами життя на основі ідей, якими володіє суб'єкт і які є результатом особистісної переробки та особистісного переживання. Надано оцінку результатів вивчення соціально-психологічних та психолого-педагогічних аспектів особистісного самовизначення як основного новоутворення періоду ранньої юності. Акцентовано увагу на важливості встановлення взаємозв'язку між змістовими характеристиками Я-концепції і професійним самовизначенням у ранньому юнацькому віці. Визначено основні параметри вибору професії. Представлено результати емпіричного дослідження, які підтверджують, що розвиток Я-концепції й становлення професійного самовизначення відбуваються в єдиному контексті функціонування самопізнання особистості.

4. Проблеми професійного самовизначення сучасних учнів старшої школи / В. М. Підгайна, О. Г. Видра // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2013. – Вип. 108.2 : Серія: Педагогічні науки. – Бібліогр.: 5 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_12 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто поняття та зміст професійного самовизначення у юнацькому віці. Досліджено особливості професійного самовизначення учнів старшої школи. Наведено результати дослідження процесу формування професійного самовизначення старшокласників. Встановлено, що близько 50% учнів перебувають у стані зумовленості, тобто беруть на себе певні зобов'язання, але не долають етап прийняття самостійних рішень, їхній вибір професії заздалегідь визначений батьками або вчителями, але не є результатом самостійних рішень. З'ясовано, що тільки 28,5% старшокласників зробили попередній вибір майбутньої професії, у 37% вибір професії залежить від поради батьків. Наголошено, що переважна більшість учнів не знають змісту, умов праці і вимог до професій, що обирають як свій майбутній фах. Зроблено висновок про те, що

криза самовизначення учнів старшої школи може бути досить відчутною через невизначеність особистості з вибором майбутньої професії.

5. Соціальна компетентність старшокласників у вимірі їх професійного самовизначення / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 372–381. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(1\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(1)_43) (дата звернення: 03.02.17).

Розкрито сутність соціальної компетентності, розглянуто її важливість для ефективного професійного самовизначення учнів старших класів. Визначено, що соціальна компетентність – це система знань людини про соціальну дійсність та саму себе, система соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки у типових соціальних ситуаціях, що дають змогу швидко й ефективно адаптуватися, свідомо ухвалювати рішення, конструктивно взаємодіяти з іншими, виявляти активність і доходити взаєморозуміння. Доведено наявність взаємозв'язку між соціальною компетентністю та професійним самовизначенням на прикладі професій типу «людина – людина», які потребують тісної взаємодії між людьми, уміння налагоджувати й підтримувати контакти, розуміти одне одного, виявляти комунікативні здібності, емоційну стійкість, умінням швидко переключати увагу, емпатію, спостережливість.

6. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників / І. М. Мачуська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 474–482. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(1\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(1)_54) (дата звернення: 03.02.17).

Визначено чинники професійного самовизначення учнів старших класів у сучасних умовах. Висвітлено результати аналізу в науковій літературі основних класифікацій таких чинників. Розглянуто результати дослідження проблеми професійного самовизначення старшокласників у контексті особистісного самовизначення. Наведено динаміку рангових показників чинників впливу на вибір професії учнями старших класів, їхні професійні плани, відповідну мотивацію. Зауважено, що оцінка старшокласниками привабливості професій часто зовсім не збігається з оцінкою їхньої соціальної значущості. Узагальнено, що проводячи профорієнтаційну роботу, спрямовану на формування готовності до професійного самовизначення, важливо демонструвати учням необхідність вмотивованого вибору професії, а не шлях опанування нею методом спроб і помилок, переходом від однієї діяльності до іншої.

7. Психолого-педагогічні аспекти та бар'єри професійного самовизначення учнів старших класів / А. М. Горшеньова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 31. – С. 465–469. –

Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_31_65 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто проблему професійного самовизначення учнівської молоді як вирішального моменту в життєвому становленні особистості. Розглянуто форми та засоби формування професійних інтересів учнів старших класів. Розкрито сутність категорії «професійна орієнтація». Досліджено інтереси та схильності учнів старших класів, умови, за яких ці інтереси та схильності перетворюються на мотиви професійного самовизначення. Сформовано групу принципів вибору майбутньої діяльності учнів старших класів: свідомості, відповідності, активності. Акцентовано увагу на індивідуальних особливостях учнів – професійних інтересах та нахилах. Зроблено висновок, що проблема професійного самовизначення є складним системним утворенням, яке поєднує взаємодоповнювані елементи – взаємозв'язок професійного інтересу, навчальної мотивації та психологічних особливостей старшокласників.

8. Результати дослідження змісту і педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання / О. Л. Морін // [Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді](#) : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 6–14. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(2)_3) (дата звернення: 03.02.17).

Висвітлено результати дослідження змісту та педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання, проведеного в 2011-2013 рр. лабораторією трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України. Акцентовано увагу на тому, що дослідження було розпочато з огляду на вже наявний науковий доробок лабораторії трудового виховання і профорієнтації вказаної вище наукової установи. Виокремлено питання співпраці з вітчизняними науковими установами, які досліджують інші аспекти професійної орієнтації учнівської молоді та дорослого населення. Уточнено поняття готовності учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання. Визначено означене поняття як змістовно-синтетичне особистісне новоутворення, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження учнем знань про зміст і структуру професій, їхніх вимог до суб'єкта зі сформованими в процесі розвитку пріоритетними можливостями та потребами. Зазначено, що найбільш продуктивним утворенням щодо забезпечення підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення є освітні округи. Зроблено висновок про доцільність розширення наукових пошуків у цьому напрямі та пролонгації дослідження в 2014-2016 рр. на тему: «Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу».

9. Професійне самовизначення старшокласників: ціннісно-орієнтований підхід / М. В. Васьківський // [Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти](#) : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2014. – Вип. 8. – С. 27–30. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст

статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2014_8_11 (дата звернення: 03.02.17).

Окреслено проблему ціннісно-орієнтованого підходу в процесі професійного самовизначення учнів старшої школи. Обґрунтовано роль учителів у професійному самовизначенні учнів. Наголошено на важливості набуття учнями практичних навичок планування, розвитку здатності осягнення перспективи свого майбутнього життя. Звернуто увагу на необхідність емоційної підтримки старшокласників, що допоможе їм здійснити самостійний і свідомий вибір. З'ясовано, що за ціннісно-орієнтованого підходу до професійного самовизначення старшокласник проходить шлях від знань дилетанта до знань практика, відбувається перехід від засвоєного у навчально-виховному процесі до інтеграції знань, умінь, здібностей набутих у школі. Доведено, що профільна школа має орієнтуватися не лише на поглиблене вивчення профільних предметів, а й на корекцію професійного самовизначення з урахуванням процесів соціалізації особистості старшокласників.

10. Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення / Н. В. Аніщенко, М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдар. особистості. – 2014. – № 12. – С. 32–35. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2014_12_10 (дата звернення: 03.02.17).

Проаналізовано особливості дистанційної освіти в процесі формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників. Наголошено на необхідності вдосконалення змісту та створенні педагогічних умов профорієнтаційної роботи в різних типах навчальних закладів. Зроблено висновок про доцільність упровадження профорієнтаційних дистанційних спецкурсів для розв'язання проблеми формування готовності до професійного самовизначення обдарованих старшокласників. Акцентовано увагу на важливості забезпечення процесу формування готовності до професійного самовизначення сучасними засобами, що активізують процеси самопізнання, самоуправління та самоактуалізації обдарованих учнів. Зазначено, що дистанційний профорієнтаційний спецкурс є ефективним для надання допомоги обдарованим старшокласникам у професійному самовизначенні.

11. Психологічні умови професійного самовизначення старшокласників на сучасному етапі розвитку суспільства / Ю. О. Бохонкова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2015. – Т. 6, вип. 10. – С. 14–21. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_6_10_4 (дата звернення: 03.02.17).

Проаналізовано соціально-психологічні умови, які дають можливість активізувати майбутнє професійне самовизначення сучасних старшокласників. Наголошено, що навчально-професійна діяльність є основним видом діяльності старшого школяра. Акцентовано увагу на важливості нової соціальної позиції старшокласника, що змінює значущість учіння, його завдань та цілей. Сформульовано основні принципи підготовки старшокласників до майбутнього

професійного самовизначення. Запропоновано характеристику особливостей поведінкового, когнітивного та особистісного розвитку старшокласника. Визначено мотиви діяльності, які впливають на майбутнє професійне самовизначення старшокласників. З'ясовано, що старші школярі оцінюють навчальний процес з точки зору того, що він дає для їх майбутнього. Зазначено, що вибірковість пізнавальних інтересів старших школярів часто пов'язана з майбутніми життєвими планами, які сприяють формуванню навчальних інтересів.

12. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників / С. В. Харченко // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 18. – С. 314–319. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_58 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто особливості професійного самовизначення учнів юнацького віку. З'ясовано роль інтересів і здібностей у професійному самовизначенні школярів. Виокремлено особистісні характеристики, які сприяють успіху молодій людині в професійній діяльності, визначено особливості побудови власної життєвої перспективи та професійної стратегії старшокласників. Враховуючи, що старший підлітковий вік – час вибору людиною свого життєвого шляху, акцентовано увагу на першочерговому значенні розв'язання питань, що пов'язані з соціальним, особистісним і професійним самовизначенням. Зазначено, що роздуми про життєві перспективи, експериментування з різними соціальними ролями, пошук відповідей на запитання про сенс життя посідають провідне місце в житті випускника. Наголошено, що професійне самовизначення є винятково важливим етапом у житті кожної людини, оскільки правильний професійний вибір зумовлює успішність професійної діяльності особистості та її психологічний комфорт. Простежено опосередкований вплив професійного самовизначення на рівень соціально-економічного розвитку та добробут суспільства з огляду на те, що усвідомлена стратегія вибору особистістю майбутньої професії забезпечує не лише її власний життєвий і професійний успіх, а й максимальний внесок у процвітання своєї держави. Виокремлено провідні риси життєвої перспективи як психологічного феномену з позицій статево-вікових розбіжностей. Зроблено висновок, найвищим проявом життєвого самовизначення можна вважати особистісне самовизначення – віднайдення самотнього образу «Я», постійний його розвиток та утвердження в суспільстві.

13. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників / А. В. Ліщук // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2015. – Вип. 4. – С. 157–160. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_4_43 (дата звернення: 03.02.17).

Висвітлено питання особистісного самовизначення в ранній юності, що має ціннісно-сміслову природу. Обґрунтовано значення самоусвідомлення

особистості стосовно суспільно виробленої системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого особистого існування. Наголошено, що найбільш ґрунтовним проявом особистого самовизначення є процес формування змістової системи, в якій поєднано уявлення про себе і світ. Акцентовано увагу на професійному середовищі, яке виступає визначальним чинником цих процесів, а професійне самовизначення розглядається як вибір і реалізація способу взаємодії з навколишнім світом і пошуком сенсу в цій діяльності. Наголошено на значенні центрального моменту, крізь призму якого розглядається становлення особистості в перехідному віці, включаючи і його юнацький етап. Досліджено вагомість впливу ціннісних орієнтацій та спрямованості особистості на професійне самовизначення.

14. Професійне самовизначення старшокласників (за результатами дослідження) / Н. Тимошенко // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Рада молодих вчених. – Дрогобиц, 2016. – Вип. 16. – С. 421–427. – Бібліогр.: 4 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2016_16_56 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто проблему професійного самовизначення особистості в працях вітчизняних і зарубіжних науковців-дослідників. Теоретично обґрунтовано методика щодо професійного самовизначення старшокласників. Визначено методи дослідження з урахуванням вимог вивчення психіки в діяльності та дослідження психічних явищ у розвитку особистості. Встановлено, що ефективність профорієнтаційної роботи суттєво залежить від постановки її в школі, оскільки вона має бути невід'ємним компонентом програми навчання, пов'язаним із професійними знаннями, професійними вимогами та динамічним процесом їх оновлення. Зазначено, що досягнення цього результату є можливим тоді, коли профорієнтаційна робота в школі матиме науково обґрунтоване методичне забезпечення, яке максимально активізуватиме професійне самовизначення випускника. Наголошено на важливості одержання компетентної професійної консультації, основною метою якої є формування професійного світогляду особистості й складання прогнозу стратегії професійної діяльності з урахуванням індивідуальних психологічних характеристик, особливостей життєвої ситуації, професійних інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я та попиту ринку праці.

II. ВПЛИВ СІМ'Ї ТА БАТЬКІВ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

15. Проект як форма роботи з батьками щодо професійного самовизначення старшокласників / К. М. Павицька // Педагогічні науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2013. – № 7. – С. 76–84. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2013_7_12 (дата звернення: 03.02.17).

Висвітлено актуальну педагогічну проблему – взаємодію загальноосвітньої школи з батьками учнів старшого шкільного віку. Обґрунтовано проект як форму роботи школи з батьками щодо професійного самовизначення старшокласників з точки зору їх ефективного впливу на суб'єкти взаємин. Наведено приклад орієнтовної програми педагогічного проекту з підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників, що передбачає такі заходи, як батьківські збори, психолого-педагогічний семінар, фото-виставка, екскурсія на підприємство, зустріч із фахівцями, бесіди й консультації тощо. Узагальнено, що робота з батьками старшокласників щодо їхнього професійного самовизначення є тим процесом, який потребує особливого підходу в його організації та застосуванні ефективних технологій і методик у взаємодії школи та батьків.

16. Роль батьків у процесі професійного самовизначення старшокласників в Україні та Німеччині / Г. О. Корсун // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 353–362. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(1\)_41](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(1)_41) (дата звернення: 03.02.17).

Проаналізовано основні підходи провідних українських і зарубіжних учених до ролі батьків та їх впливу на процес професійного самовизначення старшокласників в Україні та Німеччині. Досліджено вплив ролі батьків на процес вибору майбутньої професії їхніми дітьми. Наголошено на важливості співпраці вчителів, профконсультантів, психологів, наставників та батьків у створенні сприятливих умов для професійного самовизначення старшокласників. Констатовано, що процес професійного самовизначення учнів старших класів повинен бути для батьків таким же важливим, як і вибір відповідної школи. Зауважено, що підготовка до вибору професії повинна бути сімейною справою, однак вирішальна роль у процесі професійного самовизначення повинна залишатися за дитиною.

17. Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Хромова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 391–399. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17\(2\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2013_17(2)_45) (дата звернення: 03.02.17).

Проаналізовано специфіку діяльності школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення учнів-старшокласників. Акцентовано увагу на важливості ролі цілеспрямованого виховного впливу найближчого оточення – сім'ї, батьків на процес самовизначення старшокласника. Наголошено на багатоаспектності питань, змісту, форм і методів роботи школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення учнів старших класів. Констатовано, що створення системи роботи школи з педагогічної підготовки батьків щодо професійного самовизначення старшокласників – складна, багатогранна і надзвичайно важлива проблема. Зауважено про те, наскільки повно та ефективно реалізуватимуться потенційні

можливості навчального закладу з педагогізації батьків у сучасних умовах профільного навчання й подальшої професійної підготовки юнацтва, залежить рівень соціального та економічного життя українського суспільства.

18. Вплив сім'ї на професійне самовизначення старшокласників (гендерний аспект) / О. М. Танасійчук // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки / Херсон. держ. ун-т, ф-т психології, історії та соціології. – Херсон, 2013. – Вип. 1. – С. 82–84. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2013_1_25 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто взаємозалежність теоретичних та емпіричних проблем професійного самовизначення старшокласників від таких факторів, як тип дитячо-батьківських відносин та гендерних особливостей. Наголошено на явищі стереотипізації щодо професійної спрямованості на сучасному етапі розвитку суспільства. Встановлено, що вплив статево-рольових стереотипів як на юнаків, так і на дівчат значний, оскільки 66% обирають тип професії, що відповідає уявленню суспільства про «чоловічі» та «жіночі» спеціальності. Визначено, що за результатами методики діагностики батьківського відношення спостерігається високий рівень контролю за життям дитини, проявляється прагнення до її інфантилізації. На підставі теоретично-емпіричного аналізу проблеми сформульовано висновок про значний вплив на професійне самовизначення саме типу дитячо-батьківських відносин.

19. Форми та методи професійного самовизначення міських старшокласниць у сім'ї / А. В. Хижняк // Педагогічні науки: теорія, історія, інновац. технології. – 2013. – № 8. – С. 163–171. – Бібліогр.: 3 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2013_8_20 (дата звернення: 03.02.17).

Висвітлено проблему професійного самовизначення старшокласниць у міських сім'ях. Акцентовано увагу на важливості підбору форм і методів роботи, які б забезпечили ефективність процесу професійного самовизначення. Розглянуто етапи вибору особистістю певної професії. Розкрито форми й методи професійного самовизначення міських старшокласниць у сім'ї. З'ясовано, що професійне самовизначення старшокласниць буде продуктивним, якщо всі учасники цього процесу, а це батьки, діти, вчителі позитивно налаштовані на спільну діяльність, розуміють її мету. Констатовано, що у ході експерименту виявилися ефективними такі методи: дискусія, ділові ігри, самопрезентація, проектування майбутнього. Сформульовано висновок, що успішність у напрямі професійного самовизначення старшокласниць забезпечується спільною діяльністю сім'ї та школи.

20. Вплив батьківських установок на професійне самовизначення старшокласників / С. В. Кузнецова // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Психологія / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2014. – Т. 19, вип. 1. – С. 159–165. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2014_19_1_21 (дата звернення: 03.02.17).

Розглянуто актуальне питання професійного самовизначення старшокласників – ставлення батьків до вибору майбутньої професії їхніми дітьми. Розглянуто авторську анкету, яка містить запитання для батьків різного соціального статусу і рівнем освіти. Проаналізовано результати дослідження, метою якого є з'ясування впливу батьківських установок на професійний вибір старшокласників. З'ясовано, що 60% батьків, від загальної кількості опитаних, не згодні із професійними уподобаннями своєї дитини, тому і впливають на її професійний вибір; 30% батьків приймають рішення спільно з дитиною; 10% відповіли, що дитина робить вибір самостійно. Наголошено, що на вибір майбутньої професії дітей впливає соціальний статус та рівень освіти їхніх батьків. Сформульовано висновок про важливість впливу батьківських установок на професійне самовизначення старшокласників. Наголошено на тому, що для продуктивного результату професійного самовизначення учнів старших класів потрібно запроваджувати заходи з профорієнтаційної роботи з участю старшокласників та їхніх батьків.

Отже, реалізація успішного та ефективного професійного самовизначення у виборі професії потребує створення оптимальних психолого-педагогічних умов для активізації процесів професійного самовизначення старшокласників. Найбільш результативним підходом до вибору способу надання допомоги старшокласникам у період професійно-особистісного самовизначення є психолого-педагогічна підтримка.

Список використаних джерел:

1. **Мосол, Н. О.** Психологічні аспекти професійного самовизначення старшокласників / Н. О. Мосол // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2012. – № 1. – С. 108–112. – Бібліогр.: 4 назви.
2. **Кочкурова, О. В.** Профорієнтаційне консультування як необхідна складова професійного самовизначення старшокласників / О. В. Кочкурова // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т соціології, психології та упр. – Київ, 2012. – Вип. 10. – С. 82–88. – Бібліогр.: 8 назв.
3. **Андрійчук, І. П.** Особливості взаємозв'язку Я-концепції та професійного самовизначення старшокласників / І. П. Андрійчук // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 39. – С. 63–69. – Бібліогр.: 2 назви.
4. **Підгайна, В. М.** Проблеми професійного самовизначення сучасних учнів старшої школи / В. М. Підгайна, О. Г. Видра // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2013. – Вип. 108.2 : Серія: Педагогічні науки. – Бібліогр.: 5 назв.
5. **Кравченко, Т. В.** Соціальна компетентність старшокласників у вимірі їх професійного самовизначення / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України,

Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 372–381. – Бібліогр.: 10 назв.

6. **Мачуська, І. М.** Основні чинники професійного самовизначення старшокласників / І. М. Мачуська // [Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді](#) : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 474–482. – Бібліогр.: 6 назв.

7. **Горшеньова, А. М.** Психолого-педагогічні аспекти та бар'єри професійного самовизначення учнів старших класів / А. М. Горшеньова // [Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах](#) : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 31. – С. 465–469. – Бібліогр.: 8 назв.

8. **Морін, О. Л.** Результати дослідження змісту і педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання / О. Л. Морін // [Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді](#) : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 6–14. – Бібліогр.: 7 назв.

9. **Васьківський, М. В.** Професійне самовизначення старшокласників: ціннісно-орієнтований підхід / М. В. Васьківський // [Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти](#) : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2014. – Вип. 8. – С. 27–30. – Бібліогр.: 6 назв.

10. **Аніщенко, Н. В.** Використання засобів дистанційної освіти при підготовці обдарованих старшокласників до професійного самовизначення / Н. В. Аніщенко, М. Ю. Мельник // Освіта та розвиток обдар. особистості. – 2014. – № 12. – С. 32–35. – Бібліогр.: 9 назв.

11. **Бошонкова, Ю. О.** Психологічні умови професійного самовизначення старшокласників на сучасному етапі розвитку суспільства / Ю. О. Бошонкова // [Актуальні проблеми психології](#) : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – Київ, 2015. – Т. 6, вип. 10. – С. 14–21. – Бібліогр.: 7 назв.

12. **Харченко, С. В.** Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників / С. В. Харченко // [Педагогічна освіта: теорія і практика](#) : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2015. – Вип. 18. – С. 314–319. – Бібліогр.: 7 назв.

13. **Ліщук, А. В.** Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників / А. В. Ліщук // [Психологія: реальність і перспективи](#) : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2015. – Вип. 4. – С. 157–160. – Бібліогр.: 6 назв.

14. **Тимошенко, Н.** Професійне самовизначення старшокласників (за результатами дослідження) / Н. Тимошенко // [Актуальні питання гуманітарних наук](#) : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка / Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Рада молодих вчених. – Дрогобиц, 2016. – Вип. 16. – С. 421–427. – Бібліогр.: 4 назви.

15. **Павицька, К. М.** Проект як форма роботи з батьками щодо професійного самовизначення старшокласників / К. М. Павицька // [Педагогічні](#)

[науки: теорія, історія, інновац. технології](#). – 2013. – № 7. – С. 76–84. – Бібліогр.: 7 назв.

16. **Корсун, Г. О.** Роль батьків у процесі професійного самовизначення старшокласників в Україні та Німеччині / Г. О. Корсун // [Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді](#) : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 353–362. – Бібліогр.: 11 назв.

17. **Хромова, О. Л.** Робота школи з педагогічної підготовки батьків до професійного самовизначення старшокласників / О. Л. Хромова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / НАПН України, Ін-т проблем виховання. – Київ, 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 391–399. – Бібліогр.: 7 назв.

18. **Танасійчук, О. М.** Вплив сім'ї на професійне самовизначення старшокласників (гендерний аспект) / О. М. Танасійчук // [Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Психологічні науки](#) / Херсон. держ. ун-т, ф-т психології, історії та соціології. – Херсон, 2013. – Вип. 1. – С. 82–84. – Бібліогр.: 8 назв.

19. **Хижняк, А. В.** Форми та методи професійного самовизначення міських старшокласниць у сім'ї / А. В. Хижняк // [Педагогічні науки: теорія, історія, інновац. технології](#). – 2013. – № 8. – С. 163–171. – Бібліогр.: 3 назви.

20. **Кузнецова, С. В.** Вплив батьківських установок на професійне самовизначення старшокласників / С. В. Кузнецова // [Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Психологія](#) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2014. – Т. 19, вип. 1. – С. 159–165. – Бібліогр.: 8 назв.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Довідковий бюлетень
«АНАЛІТИЧНИЙ ВІСНИК У СФЕРІ ОСВІТИ Й НАУКИ»**

Вип. V

Електронне періодичне видання
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Головний редактор – Л. Д. Березівська

Відповідальний за випуск – А. В. Селецький

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
вул. М. Берлинського, 9, Київ, 04060, Україна тел. (044)467–22–14, тел./факс (044)440–35–48.
E-mail: dnpb@i.ua; <http://www.dnpb.gov.ua/ua/>